

KIRKENS
BYMISJON

De usynlige barna

Erfaringsrapport om
papirløse barn
og barn av papirløse

**Ingen vet hvor
mange de er.
Men vi vet at
de finnes.**

De usynlige barna
Erfaringsrapport om papirløse barn og barn av papirløse

Prosjektleder Celine Haffner Blom
Utgitt av Kirkens Bymisjon, mars 2023
kirkensbymisjon.no

Forord

Noen barn i Norge går helt under radaren. De er usynlige og har ikke tilgang til de rettighetene som barn skal ha.

De lever i skjul. I fattigdom, under dårlige boforhold. Med lite mat på bordet og begrenset helsehjelp. Kanskje uten mulighet til utdanning og fritidsaktivitet. De er barn som mangler riktige papirer. Barn vi voksne kaller papirløse.

I Kirkens Bymisjon insisterer vi på at alle mennesker erfarer respekt, omsorg og rettferdighet. Det skal man ikke måtte vise frem et papir for å oppleve. Likevel vet vi at vi som samfunn hver eneste dag bryter rettighetene til barn som ikke har de riktige papirene.

Man kan mene mye om hvorfor de er her, og hva som er foreldrenes ansvar. Om de burde være her eller ikke. Mens den politiske debatten fortsetter, går viktige år i et barneliv. Uten tryggheten og mulighetene de fleste av oss tar for gitt. Fordi vi har de riktige papirene. Det er år som legger grunnlaget for livet som voksen. I denne rapporten forteller barna selv og deres foreldre om hvordan det er å være barn og leve et liv på vent. Om hva det gjør med psykisk helse og fremtidshåp. De har alle ulike historier. Felles for dem er at de er prisgitt rammene de voksne har satt.

Ingen vet hvor mange de er. Men vi vet at de finnes. Gjennom våre helsesentre for papirløse migranter ser vi barn i uholdbare situasjoner. Lenge har vi kjent på en uro for disse barnas situasjon. Derfor bestemte vi oss for å dokumentere livssituasjonen til de papirløse barna. Rapporten viser at vi må søke kunnskap, spre informasjon og gi barn relevante, tilgjengelige tjenester. Papirløse barn er selvstendige personer og kan ikke være prisgitt foreldrenes status i landet.

Når en gruppe er usynlig, må noen peke på dem, slik at de får det de har rett på. Altfor mange har lukket øynene. Det er på tide å se nå.

Adelheid Firing Hvambdal
Generalsekretær, Kirkens Bymisjon

**«Alt man tenker
på... hvor er
jeg i morgen?
Hvordan skal
livet mitt bli?»**

Papirløs ungdom

Innholdsfortegnelse

Forord	3
Sammendrag av rapportens hovedfunn	6
En tegneserie laget av <i>Leon</i>	8
Kapittel 1 Bakgrunn for prosjektet	10
1.1 Papirløse migranter i Norge	10
1.2 Begrepsavklaring og avgrensning av målgruppe og fokus	10
1.3 Kirkens Bymisjons erfaringer med papirløse migranter	11
1.4 Formål med prosjektet og rapporten	12
1.5 Metode og gjennomføring av prosjektet	12
1.5.1 <i>Etiske betraktninger og avgrensninger</i>	12
1.5.2 <i>Intervjuer og dokumentgjennomgang</i>	14
1.5.3 <i>Prosjektets struktur og finansiering</i>	15
Kapittel 2 Papirløse barn og barn av papirløse: Hva vet vi?	16
2.1 Hva vet vi om omfang?	16
2.2 Rettigheter	16
Kapittel 3 Hovedfunn: Et marginalisert liv – levekår og tilgang på tjenester	18
3.1 Dårlig økonomi og ustabile boforhold	18
3.2 Barrierer og manglende tilgang til helsetjenester	20
3.3 Psykisk helse – en utfordring	24
3.4 Liten tilgang til barnehage og ustabil skolegang	26
3.5 Utenforskap og manglende deltagelse i lek og fritid	30
3.6 Behov for hjelp og avhengighet av nettverk	31
3.7 Bekymring for opphold og familiens livssituasjon	33
3.8 Om enslige mindreårige papirløse under radaren	34
3.9 Sårbarhet for utnyttelse	36
3.10 Hensynet til barnets beste i oppholdssaker	37
3.11 Oppsummering – hovedfunn i prosjektet	40
Kapittel 4 Anbefalinger	42
4.1 Innledning til anbefalinger	42
4.2 Kirkens Bymisjon sine anbefalinger til tiltak	42
Notehenvvisninger	44
Litteratur og kilder	46

Sammendrag av rapportens hovedfunn

- Foreldrenes juridiske status påvirker alle aspekter ved barnas liv. Barnas juridiske situasjon er til dels svak og uklar, noe som har konsekvenser for hvilke tilbud barn får.
- Barn av papirløse behandles ikke som selvstendige rettssubjekter.
- Papirløse barn og barn av papirløse i Norge er en svært utsatt gruppe som påføres sårbarhet som følge av sin livssituasjon.
- Det er manglende kunnskap om papirløse barnefamiliers situasjon og papirløse barns rettigheter. Dette gjelder både blant de papirløse selv og de ansatte i offentlige tjenester.
- De lever marginaliserte og utfordrende liv, og mange har stort hjelpebehov.
- Papirløse barnefamilier er helt prisgitt nettverket sitt samt organisasjoner og stiftelser som jobber med målgruppen.
- Det er mange barrierer for tilgang til tjenester fordi foreldre har dårlig økonomi, er redde for å ta kontakt med offentlige tjenester eller mangler kunnskap om hvor de eventuelt kan få hjelp.
- I familier der barna selv har opphold, men en av foreldrene er papirløs, erfarer familier og organisasjoner at også disse barna ofte lever marginalisert og har begrenset tilgang til tjenester.
- Erfaringer viser at tilfeldigheter avgjør om familien får hjelp. Dette gjelder både med hensyn til å innhente informasjon, råd og veiledning om rettigheter og å få hjelp til å oppsøke tjenester barna og familiene kan benytte seg av.
- Uforutsigbarhet, usikkerhet og isolasjon preger hverdagen til familiene. Dette har konsekvenser for barns helse, skolegang og deltakelse i lek og sosialt liv.
- Mange av barna og de fleste av foreldrene har psykiske helseplager og behov for hjelp og oppfølging.
- En konsekvens av en slik marginalisert livssituasjon er at barn ikke får hjelp, og at noen går helt under radaren.

Hver eneste dag bryter vi som samfunn rettighetene til disse barna.

En tegneserie laget av Leon

Papirløs ungdom

1. Det var en gang en gutt som het Leon. Han har en familie. Han har lillebror og lillesøster, og en mor og en far. Leon går på videregående skole og han er 16 år gammel. Han liker Marvel og han har alltid ønsket seg å bli en superhelt. Hver gang han ser på Marvel, da liker han Spider-man, Hulk, Thor, Captain America og Iron man. Han og familien har ikke pass, så de hadde noe problemer med kommunen, og det er trist for Leon. Han har en venn som heter Alex. Alex vet om at Leon ikke har pass, men de andre vet ingenting. Leon bor i et fint nabolag der er det butik og alt man ønsker seg. Nabolaget ligger i skogen. Han hadde et veldig fint hus som har tre etasjer.

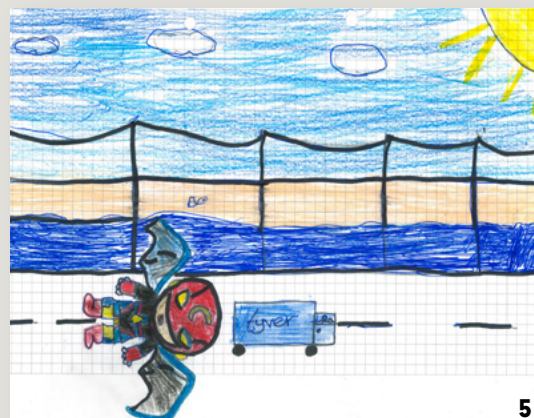
2. En dag etter skolen gikk Leon til skate-parken. På vei dit så han en fallende meteoritt. Han fulgte etter den og så at den var i den dypeste skogen i nabolaget. Han løp til den dypeste skogen, fordi han var nysgjerrig på hva det var. Han fant en meteoritt som glødet grønt. Leon rørte på meteoritten, og følte seg som om han var sterkere, smartere og skarpere. Etter det så han at hendene hans glødet. Han fikk panikk og løp så fort han kunne. Da han var hjemme gikk han på badet og vaska hendene sine så han ikke hadde glødende hender. Så gikk han opp på rommet sitt og følte seg trøtt, og sovnet.

3. Etter det som skjedde, da det ble morgen, var Leon litt svimmel og varm. Han spiste frokost og pusset tenner og kledd på seg. Leon gikk ut og

på veien møtte han Alex. De gikk hele veien til skolen. På veien møtte de to bøllene. Leon hadde glemt å gjøre leksene til den ene bølla. Men bøllene gjorde ingenting, så han gikk til spansktime. Etter spansk var det matte og etter det spising, så alle gikk til kantina for å spise. Mens de spiste, begynte de to bøllene å plage Leon og Alex, og den ene bølla slo Leon i øyet. Leon begynte å få blåmerke og løp til doen og gråt. Så begynte hånda hans å skyte grønn laser ut av hånda, og den sikta mot dørhåndtaket. Han ble sjokkert og skremt og gikk ut av doen og til timen.

4. På veien møtte han Alex som spurte om det gikk bra. Leon svarte ja, som om ingenting hadde skjedd. Det som var dumt, var at Leon ikke hadde kontroll på superkreftene, så han lovet seg selv at han skulle trene hver dag etter skolen helt til han ble profesjonell. Så en dag ble han profesjonell. Superkreftene hans var superstyrke, lasere ut av hånda, han kunne fly, han var supersmart og han kunne svømme under vann. Fra den dagen lovet han at han skulle beskytte alle de som ikke hadde pass og de som var fattige.

Etter den lange dagen på skolen gikk han hjem mens han var lei seg. Han gikk til rommet sitt og var lei seg. Lillesøstera kom inn og spurte om det gikk bra, og Leon sa ja for han ville ikke si hva som hadde skjedd. Etterpå kom lillebroren inn og spurte «går det bra?». Leon sa ja igjen. Så gikk lillebroren ut av rommet, og så kom foreldrene. De spurte om det samme, om alt gikk bra.

Etter det kom hele familien inn på rommet og ga ham en stor klem. Faren sa «vi kommer til å få pass snart, sønn». Alle gikk ut av rommet hans. Etter det skjønte Leon hvorfor de kom til rommet hans, de tenkte at han var lei seg på grunn av passet, men det var ikke det, det var på grunn av han ble slått på skolen. Men han følte seg bedre. Han begynte å nyse og følte at han svevde oppi lufta. Andre gang han nøs, fløy han helt opp i taket. Han tenkte han kunne fly, så han gikk opp på taket. Han kunne fly, og ble så glad at han mistet kontrollen og falt ned på bakken. Nede på bakken tenkte han at han skulle bli en superhelt.

Etter de sprø dagene tenkte Leon å få seg en ny superheltdrakt. Han tok pappa sin motorsykkeldrakt som han ikke brukte lengre. Saffa seg en maske, og puttet en C på den, fordi på t-skjorta hans var det en C. Og så tenkte han at han skulle putte teknologi inn i drakten, men han visste ikke hvordan han kunne gjøre det. Så kom han på at Alex kunne hjelpe ham. Så han gikk til huset hans, banka på døra og forklarte alt til ham, og så sa Alex ja til å hjelpe. «Jeg trenger også vinger, for jeg sliter når jeg flyr», sa Leon. Alex sa ja til det og.

5. Så kom den store dagen. Leon var klar med alt, nå. Han visste hvordan han kunne kontrollere superkreftene og hadde en drakt med teknologi. Han gikk ut med den nye drakten. Fløy opp i lufta og prøvde å finne noen tyver. Han lette og lette helt

til han fant to tyver som rana banken. Han fløy ned til dem og da de så Leon begynte ranerne å gå til bilen og kjørte så fort de kunne. Leon fløy helt til bilen, fikk ut laserne av hånda og sprakk det ene bilhjulet, så det andre bilhjulet, helt til bilen stoppa. Da den stoppa brukte han superstyrken sin på å ødelegge døra. De to tyvene gikk ut av den andre døra. Leon fløy helt opp i lufta for å finne dem, og så at de prøvde å gå til havna. Han fløy til dem. En av tyvene hadde en laserpisol, og sikta mot vingene hans. Han falt ned men han ga ikke opp. Han kom seg opp og begynte å løpe. Tyvene fant en båt de kunne kjøre på havna. Tyvene brukte den og kjørte så fort de kunne. Leon hadde svømmekreftene sine, så han brukte dem. Han svømte under vann helt til han fikk tak i dem. Han hoppet opp i båten og følte at drakten hans hadde en superkraft eller noe, men han kunne ikke tenke på det akkurat nå. Så tenkte han at han måtte stoppe den båten før den kjører for langt, og stoppe tyvene.

Så kom den følelsen igjen, han tenkte det kom fra midten av drakten. Han tenkte at det var faktisk en superkraft så han slapp den løs. Båten stoppet helt. Leon tenkte han kunne kontrollere all slags teknologi. Han tenkte at båten skulle kjøre, og så gjorde den det. Det eneste han trengte å bekymre seg over nå var tyvene. Så han brukte superstyrke for å slå dem ned og snudde båten. Så ga han tyvene til politiet og pengene til banken. Og fra den dagen ble han kjent som Captain Marvel.

KAPITTEL 1

Bakgrunn for prosjektet

1.1 Papirløse migranter i Norge

Papirløse migranter¹ er personer som befinner seg i Norge uten gyldig oppholdstillatelse. Papirløse er en uensartet gruppe, og det er ulike årsaker til at mennesker ender opp som papirløse. De fleste papirløse er asylsøkere med endelig avslag på søknad om asyl, men som likevel blir i Norge fordi de av ulike årsaker ikke kan returneres av myndighetene, eller fordi de selv ikke vurderer det som trygt å returnere til opprinnelseslandet.

Blant de papirløse er også de som befinner seg utenfor asylprosessen: de som ikke har søkt asyl, og som aldri er registrert av norske myndigheter. Det kan være mennesker som blir utnyttet på arbeidsmarkedet og kanskje er ofre for menneskehandel, samt mindreårige på drift i Europa. Gruppen omfatter også mennesker som har blitt i Norge på utgått visum. Det finnes ingen sikre tall på hvor mange papirløse som har tilhold i Norge, og tallene varierer fra noen få tusen til om lag 18.000.² Organisasjonen PICUM (Platform for International Cooperation on Undocumented Migrants, in Europe) anslår at om lag hver tiende papirløse migrant er mindreårig.³

Det er ikke foretatt noen fullstendig telling eller kartlegging av papirløse barn og deres levekår i Norge, men det er påpekt at papirløse migranter og deres barn kan regnes som en av de ti mest sårbare gruppene i samfunnet med store udekte behov.⁴ Kirkens Bymisjon har over flere år sett behovet for å øke kunnskapen om disse barna og å løfte problemstillinger knyttet til deres situasjon inn i den offentlige debatten. Derfor har vi gjennomført denne kartleggingen.

1.2 Begrepsavklaring og avgrensning av målgruppe og fokus

Med begrepet «papirløse migranter» mener vi, som nevnt ovenfor, mennesker som ikke har gyldig oppholdstillatelse i Norge. Disse har også vært omtalt som «udokumenterte», «irregulære», eller «ulovlige» migranter.

I denne rapporten bruker vi begrepene «papirløse barn» eller «barn av papirløse», og i dette legger vi:

- **Papirløse barn** er barn (0–18 år) som selv ikke har oppholdstillatelse / ikke har gyldig opphold i Norge.
- **Barn av papirløse** (migranter) er barn som selv har oppholdstillatelse eller er norske statsborgere, mens en av eller begge foreldrene er uten oppholdstillatelse eller gyldig opphold. Noen problemstillinger i rapporten omfatter også ufødte barn av papirløse gravide.

I rapporten skiller vi mellom disse to gruppene – papirløse barn og barn av papirløse – der det er nødvendig. Spesielt er dette viktig med tanke på rettigheter og opplevd tilgang til tjenester. Vi har likevel sett at papirløse barn og barn av papirløse lever med mange av de samme utfordringene og konsekvensene ved å leve som papirløs eller være i en «papirløs familie», blant annet når det gjelder tjenestetilgang, rettighetsutfordringer og levekår. Der vi i rapporten beskriver erfaringer som er sammenfallende, bruker vi fellesbetegnelsen «papirløse barn». Der det er snakk om forhold som er spesifikke for hver av de to gruppene, påpekes dette.

Selv om vårt primære fokus er den nevnte målgruppen, vil vi i del 3.8 også peke på utfordringer knyttet til en annen gruppe unge mennesker uten gyldig oppholdstillatelse: barn som har kommet alene til Norge som asylsøkere, altså enslige mindreårige asylsøkere. Vi har ikke informanter fra denne

målgruppen i rapporten, men mange av fagfolkene vi har snakket med, har trukket frem erfaringer og alvorlige utfordringer som de ser hos denne gruppen unge mennesker.

Kirkens Bymisjons anbefalinger og foreslåtte tiltak gjelder først og fremst den primære målgruppen i denne kartleggingen, nemlig papirløse barn og barn av papirløse foreldre.

1.3 Kirkens Bymisjons erfaringer med papirløse migranter

Kirkens Bymisjon har over lang tid hatt kontakt med papirløse migranter gjennom flere tiltak, blant annet ved helsesentrene for papirløse migranter i Oslo og Bergen, Primærmedisinsk verksted (flerkulturelt ressurscenter), Bymisjons-senteret i Oslo, Nadheim (prostitusjonstiltak) og ulike lavterskeltiltak i rus- og gatemiljøer. Kirkens Bymisjons Home-Start Familie-kontakten gjennomførte i 2014/2015 prosjektet «Barndom i NowHereLand», hvor papirløse barnefamilier fikk tilbud om aktiviteter og samlinger, mens frivillige fungerte som støttepersoner for familiene.

Efaringene fra dette arbeidet, og spesielt fra helsesentrene for papirløse migranter, som drives av Kirkens Bymisjon og Røde Kors i Bergen og Oslo, er at spesielt papirløse barnefamilier befinner seg i en utsatt og marginalisert situasjon. Vi erfarer blant annet at barn av papirløse og papirløse barn ikke får tilgang til grunnleggende rettigheter og tjenestetilbud som forutsetter norsk statsborgerskap eller oppholdstillatelse.

Vi har sett at barna rammes av foreldrenes begrensede rettigheter, og at barna ikke vurderes som selvstendige individer med egne rettigheter. Foreldrenes juridiske status blir dermed utslagsgivende for hvilken hjelp og oppfølging barna får.

Helsesenteret for papirløse migranter

- Drives av Kirkens Bymisjon og Røde Kors. Oppstart i Oslo i 2009 og i Bergen 2013.
- Målgruppe er papirløse migranter, mennesker uten lovlig oppholdsgrunnlag i Norge.
- Tilbyr primærhelsetjenester, konsultasjon hos spesialister, oppfølging ved behov, laboratorietester, medisiner og henvisning videre. Alt er gratis.
- Frivillig helsepersonell yter helsehjelpen (bl.a. leger, sykepleiere, farmasøyter, psykologer, bioingeniører, fysioterapeuter og tannleger). Ansatte tilrettelegger, koordinerer og drifter sentrene.
- Målsettinger er å tilby helsehjelp, gi helseinformasjon, dokumentere pasientegruppens helseproblemer, på sikt legges ned fordi papirløse får dekket sine grunnleggende behov for helsehjelp i det ordinære helsevesenet.
- De siste årene har senteret i Oslo hatt mellom 550–900 unike pasienter årlig. I Bergen har de hatt mellom 100–150 unike pasienter årlig.

Vi har også erfart at papirløse barnefamilier ikke får dekket helt nødvendige basisbehov som bolig, mat, klær, medisiner og leker. Noen familier holder seg i skjul og våger ikke å kontakte det offentlige eller andre instanser i frykt for å bli rapportert og utvist. Det eneste stedet de tør å oppsøke, er helsesentrene. Når man lever et slikt liv, må barna og familiene flytte ofte, de kan bli isolert hjemme, og de har lite nettverk.

Med dette som bakteppe, koblet med en uro over barnas rettsstatus og levekår, igangsatte Kirkens Bymisjon i 2022 kartleggingsprosjektet «Papirløse barn» for å få mer systematisk innsikt i situasjonen.

1.4 Formål med prosjektet og rapporten

Formålet med prosjektet har vært å øke kunnskapen om papirløse barns situasjon i Norge og å bruke kunnskapen og erfaringene som finnes, til å sikre bedre ivaretagelse av barna gjennom å forsterke deres rettigheter eller gi tilgang på faktorer som bedrer deres levekår. Vi peker på konkrete endringer vi mener må på plass, i kapittel 4.

I prosjektet har vi derfor jobbet for å samle inn og systematisere informasjon og kunnskap om papirløse barn og barn av papirløse, og om deres foreldre. Vi har rettet oppmerksomheten mot deres levekår og livssituasjon og de spesielle utfordringene ved å være papirløst barn i Norge. Vi ønsker å trekke frem hva som er spesielt ved å inneha dette «oppholdsgrunnlaget», og hvordan det oppleves å være barn og familie i en så marginalisert livssituasjon. Et sentralt tema vi også ønsket å utforske, var hvorvidt informantene i prosjektet opplever at papirløse barn og/eller barn av papirløse har reell tilgang til tjenester hvis de oppsøker hjelp. Hvilke barrierer og muligheter påvirker hvorvidt papirløse barn får rett og tilgang til tjenester?

Rapporten er hovedsakelig en erfaringsrapport. Rettighetsperspektivet trekkes inn fordi informantenes erfaring er at nettopp dette spiller så stor rolle i papirløse barns liv. Rapporten er dermed ikke en retts-/rettighetsanalyse, men siden den handler om oppholdsgrunnlag og rettigheter, vil man nødvendigvis komme inn på juridiske problemstillinger og utfordringer. Rapporten handler videre like mye om fagpersoners erfaringer som om de papirløse selv og deres erfaringer, noe som utdypes i del 1.5.

For å kunne iverksette tiltak som ivaretar barnas rettigheter og behov, må vi se på livssituasjonen og behovene til barna og

deres forsørgere. Et slikt helhetlig familieperspektiv tar utgangspunkt i at barn er helt avhengige av sine omsorgspersoner, og at det er nødvendig å se familien som en helhet. Samtidig legger Kirkens Bymisjon til grunn at barn i mange sammenhenger har sterkere rettigheter og andre tilbud fra tjenesteapparatet enn voksne. Og foreldrenes livssituasjon må ikke bli et hinder for at også disse barna får tilgang til denne typen tjenester. Barn er egne rettssubjekter med egne rettigheter, også i kraft av å være barn, jf. Barnekonvensjonen. Denne balansen mellom forståelsen av barns selvstendige rettigheter og et helhetlig familieperspektiv har satt sitt preg på noen av anbefalingene i denne rapporten.

Rapporten er delt i fire. Kapittel 1 og 2 redegjør for bakgrunn, formål og kunnskap om målgruppen. Kapittel 3 oppsummerer erfaringer og funn fra prosjektet. Kapittel 4 består av Kirkens Bymisjons anbefalinger til myndigheter og organisasjoner om forbedringer og tiltak som kan imøtekomme barnas behov.

1.5 Metode og gjennomføring av prosjektet

1.5.1 Etske betraktninger og avgrensninger

For å få kunnskap om målgruppen og belyse sentrale temaer i prosjektet er det gjennomført intervjuer med foreldre og barn som selv er eller har vært papirløse, og med sentrale fagpersoner på feltet. Dette er altså ikke en rendyrket kartlegging av papirløse barns eller papirløse foreldres erfaringer – også fagpersoner som jobber med og for papirløse migranter, deler sine erfaringer og betraktninger. Underveis i rapporten prøver

**«Jeg visste at
vi ikke hadde
penger. Mamma
kunne jo ikke
jobbe»**

Papirløs ungdom

vi å være tydelige på hva som er foreldre og voksnes fortolkninger av og fortellinger om barnas situasjon og følelser, og hva som er barnas egne fortellinger.

Å kartlegge papirløse migranters liv er et etisk og metodisk utfordrende felt. Det er krevende å intervju mennesker som lever så marginalisert. Familiens livssituasjon, opplevelser og erfaringer i møte med det offentlige og organisasjoner er i utgangspunktet sensitivt å dele med andre. Det kan oppleves som et dilemma at prosjektet er avhengig av at familiene deler sine erfaringer uten at vi kan gi noe tilbake. Det har derfor vært viktig å snakke grundig gjennom premissene for deltakelse med informantene i prosjektet.

I den første fasen av prosjektet foretok vi noen veivalg og avgrensninger:

- Erfaringene fra Kirkens Bymisjon og andre organisasjoner som jobber med papirløse, tilsier at de fleste barnefamilier som er i kontakt med organisasjonene, har én forelder uten opphold og én med oppholdstillatelse. Det har derfor vært viktig å inkludere også disse familiene i prosjektet, da de opplever mange av de samme utfordringene i hverdagen som barn som selv ikke har opphold. Derfor har vi tatt med begrepet «barn av papirløse» (jf. begrepsavklaring 1.1). Samtidig er det viktig å skille mellom disse gruppene i anbefalingene til tiltak, da de har ulike rettigheter i utgangspunktet.

- Rapporter fra eksempelvis NOAS⁵ gir mer kunnskap om livssituasjonen til barnefamilier uten opphold som bor i mottak, enn om dem som ikke bor i mottak. Til prosjektet har vi derfor bevisst forsøkt å rekruttere familier som ikke bor i mottak. Med hensyn til rekruttering av barn og ungdom har det vært et bevisst valg å intervju flere som ikke lenger er papirløse, da tematikken er sensitiv og vanskelig for barn og unge å snakke om. Det kan også være lettere å snakke om dette retrospektivt.

1.5.2 Intervjuer og dokumentgjennomgang

Hensikten med å gjennomføre intervjuer med papirløse foreldre og barn har vært å få innblikk i hvordan familiene opplever hverdagen sin, og hva slags erfaringer de har med ulike instanser dersom de har oppsøkt hjelp i det offentlige. Informantene i målgruppen er i hovedsak rekruttert via helsentrene for papirløse migranter i Oslo og Bergen samt enkelte andre stiftelser og organisasjoner.⁶

Det er foretatt atten målgruppeintervjuer. Vi har intervjuet tolv foreldre som alle er eller har vært papirløse. Åtte av de tolv berørte familiene er i en situasjon hvor en av foreldrene og ett eller flere barn har opphold. I disse familiene er foreldrene uten opphold i hovedsak personer som ikke kan returneres til opprinnelseslandet. Alle disse har bodd i Norge i mellom ti og tjue år. I fire av familiene er både foreldre og barn papirløse. Disse er eller har vært uten oppholdstillatelse i mellom to og femten år. Med unntak av én familie er alle i sistnevnte kategori aleneforsørgere. Med unntak av to familier vi har intervjuet, har alle fluktbakgrunn. I disse to familiene er mødrene blitt værende i Norge på utgått visum som en konsekvens av pandemien.

Vi har intervjuet til sammen seks barn, unge og unge voksne som selv er eller har vært papirløse i hele eller deler av oppveksten – tre av hvert kjønn. I samtaler med barna har en av foreldrene alltid vært til stede. Samtalene har blitt gjennomført hjemme hos familiene eller på helsesentrene for å gi barna trygge rammer. Samværet med barna har ofte strukket seg over flere timer for å få dem til å føle seg trygge. Vi har snakket om ting de liker å gjøre på fritiden, og andre dagligdagse ting, før vi har kommet inn på mer sensitive temaer. Både før og underveis i samtaler har vi formidlet at de ikke trenger å svare på ting de ikke har lyst til å svare på, dersom vi kommer inn på temaer de ikke vil tenke på eller klarer snakke om. De har også fått vite at de kan ta opp ting de ikke blir spurt om, dersom de vil det.

Intervjuene er lagt opp som semistrukturerte intervjuer med bruk av intervjuguide. Temaene vi har snakket om, er sensitive og krevende å fortelle om, så det har vært viktig å la både foreldrene og barna selv styre samtalen innenfor de temaene vi har snakket om.

Videre er det foretatt 19 intervjuer med fagpersoner som er i kontakt med papirløse i det offentlige samt i organisasjoner og stiftelser.⁷ Ansatte og frivillige ved helsesentrene i Oslo og Bergen har vært en særlig viktig kilde til kunnskap om målgruppen.

Litteraturgjennomgangen har vært viktig for å kontekstualisere funn i prosjektet. Som bakteppe og supplement til intervjuer har prosjektet gjennomgått relevant faglitteratur, rapporter og forskning på papirløse.

Ressursgruppe

- Linnea Næsholm, Kirkens Bymisjon.
- Frode Eick, forsker UIO.
- Hilde Rhoden, Oslo Røde Kors.
- Line Ruud Wollebæk, RVTS Øst.
- Camilla Scharffscher Engeset, Redd Barna.
- Siril Berglund og Jon Ole Martinsen, NOAS.
- Rune Berglund Steen, Voksne for barn.

1.5.3 Prosjektets struktur og finansiering

Prosjektet har hatt en prosjektleder ansatt i avdeling Oppvekst og frivillighet i Kirkens Bymisjon, Oslo og en styringsgruppe bestående av to rådgivere fra henholdsvis avdeling Oppvekst og frivillighet og avdeling Inkludering og mangfold i Kirkens Bymisjon, Oslo. Prosjekteier er avdelingsdirektør for avdeling Oppvekst og frivillighet i Kirkens Bymisjon, Oslo.

Prosjektlederen har vært ansvarlig for prosjektets fremdrift i henhold til vedtatt fremdriftsplan, budsjett og ressurser. Prosjektlederen har rapportert til styringsgruppen gjennom hele perioden.

Prosjektet hatt en ressursgruppe for å sikre høy faglig kvalitet på arbeidet og samarbeid med andre organisasjoner. Gruppen har bestått av fagpersoner med kunnskap om og erfaring med tematikken. Prosjektet ble gjennomført i perioden april 2022 til januar 2023.

Kirkens Bymisjon har fått støtte til prosjektet av Scheiblers legat.

KAPITTEL 2

Papirløse barn og barn av papirløse: Hva vet vi?

2.1 Hva vet vi om omfanget?

Som nevnt innledningsvis anslår PICUM at rundt 10 prosent av udokumenterte migranter i Europa er mindreårige. Dette samsvarer med tall fra registreringskjemaene for nye pasienter⁸ på helsesenteret i Oslo fra 2018, der 25 av 280 oppgir at de bor sammen med barn under 18 år. I Sverige ble antallet papirløse barn i 2014 estimert til 2000–3000.⁹

Statistisk sentralbyrå (SSB) anslø i 2008 at det da oppholdt seg 18.000 personer ulovlig i Norge. Funn i prosjektet, erfaringer fra organisasjoner som er i kontakt med papirløse familier, samt andre faktorer som for eksempel nedgang i asylkomster og at mange har reist fra Norge, kan tyde på at det er vesentlig færre papirløse i Norge i dag enn dette estimatet.

I mars 2022 var det litt i overkant av 1800 personer i Politiets utlendingsenhetens oversikt over mennesker med ulovlig opphold i Norge, hvorav rundt 1650 var personer som hadde fått endelig avslag på søknad om beskyttelse (asyl).¹⁰ Disse tallene omfatter ikke personer som aldri har registrert seg i Norge, eller personer med utgått visum.

Basert på tallene ovenfor er det ikke mulig å anslå hvor mange papirløse barn som lever i Norge til enhver tid. Å tallfeste dem har heller ikke vært et mål i dette prosjektet. Samtidig er det utfordrende å sette inn tiltak og bistå papirløse barn og deres familier når man ikke vet hvor de er, eller hvor mange det er snakk om. Dette kommer vi tilbake til i anbefalingene i kapittel 4.

2.2 Rettigheter

Denne delen beskriver hvilke juridiske rettigheter papirløse migranter, herunder papirløse barn og barn av papirløse, har i Norge. Den sier ikke om disse rettighetene blir oppfylt, eller hvordan de fungerer i praksis. Dette kommer vi inn på i kapittel 3 i denne rapporten og i anbefalingene i kapittel 4.

Generelt om rettighetssituasjonen

- Papirløse migranter har svært begrenset rett til helsehjelp, bolig og økonomisk støtte i Norge. Papirløse migranter har ikke lov til å arbeide.
- Rettighetene til papirløse varierer noe avhengig av om de har søkt asyl og fått endelig avslag, eller om de ikke har registrert seg hos myndighetene. De som ikke har registrert seg hos myndighetene, har for eksempel ikke rett til plass i mottak med tilhørende økonomisk støtte.¹¹
- Papirløse barn har noen flere rettigheter nedfelt i lovverket enn papirløse voksne. Barn av papirløse som selv har lovlig opphold, har de samme rettighetene som andre barn i Norge.

Hvilke rettigheter har barna?

FNs barnekonvensjon

- Ifølge barnekonvensjonen har alle barn de samme rettighetene uavhengig av oppholdsstatus.
- FNs barnekonvensjon gir barn en spesiell juridisk status. Den stadfester at barn har de samme menneskerettighetene som voksne, men samtidig krav på spesiell beskyttelse. Konvensjonen gir alle barn og unge under 18 år rett til å ha en trygg og god oppvekst uansett hvem de er, og hvor de bor. Det er den enkelte stats ansvar å sørge for at barns rettigheter blir ivaretatt i henhold til konvensjonen. Norge ratifiserte konvensjonen i 1991, noe som innebærer at staten forplikter seg til å følge konvensjonen og rapportere jevnlig til FN. Fra 2003 gjelder barnekonvensjonen som norsk lov, og den har en spesiell status ved at den går foran andre norske lover dersom de står mot hverandre.¹²

Hensynet til barnets beste er et overordnet prinsipp i barnekonvensjonen og skal være bærende i ivaretagelsen av alle barn i Norge. Artikkel 3.1 slår fast: «Ved alle handlinger som berører barn, enten de foretas av offentlige eller private velferdsorganisasjoner, domstoler, administrative myndigheter eller lovgivende organer, skal barnets beste være et grunnleggende hensyn.»¹³

Barnevernloven

Barnevernloven skal «sikre at barn og unge som lever under forhold som kan skade deres helse og utvikling, får nødvendig hjelp og omsorg til rett tid», og at barn og unge får trygge oppvekstvilkår (§ 1-1). Alle barn under 18 år som oppholder seg i Norge, er omfattet av loven.¹⁴ Barnevernloven har også hensynet til barnets beste som et grunnleggende prinsipp.

Rett til skolegang og barnehage

- Alle barn i alderen 6–16 år som sannsynligvis skal oppholde seg i Norge i mer enn tre måneder, har rett og plikt til grunnskoleopplæring.²⁰ Barn av asylsøkere beholder denne retten selv om foreldrene får avslag på sin asylsøknad og blir pålagt utreiseplikt. I og med at retten og plikten opphører ved fylte 16 år, har papirløse barn over 16 år ikke rett til videregående opplæring.
- I Sverige har papirløse barn hatt lovfestet rett til både grunnskole og videregående opplæring siden skoleåret 2013/14.
- Papirløse barn har heller ikke rett til barnehageplass.

Rett til helsehjelp

- Papirløse har rett til «nødvendig helsehjelp som ikke kan vente».¹⁵ Dette betyr blant annet at de kan få hjelp på legevakt, men de har ikke rett til fastlege. Gravide og barn har rett til helsehjelp utover «helsehjelp som ikke kan vente»,¹⁶ men heller ikke de har rett til fastlege.
- I forskrift om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket står det særskilt om barn: «Personer under 18 år som ikke oppfyller vilkårene etter § 2 har, i tillegg til øyeblikkelig hjelp som nevnt i § 3, rett til nødvendige helse- og omsorgstjenester fra kommunen etter pasient- og brukerrettighetsloven § 2-1 a andre ledd og nødvendig helsehjelp fra spesialisthelsetjenesten etter § 2-1 b andre ledd første punktum, med mindre hensynet til barnet tilsier at hjelpen ikke skal ytes. I tillegg gjelder pasient- og brukerrettighetsloven § 2-3 til § 2-5.»¹⁷

Betaling for helsehjelp

Helsehjelp for papirløse barn er i utgangspunktet ikke gratis, ettersom de på samme måte som voksne papirløse ikke er omfattet av folketrygden.¹⁸ I rundskriv fra HOD til helseforetakene heter det at dersom pasienten ikke kan dekke utgiftene selv, må disse i henhold til spesialisthelsetjenesteloven § 5-3 første ledd andre punktum dekkes av helseinstitusjonen. Dette er i første rekke aktuelt ved øyeblikkelig hjelp og annen «helsehjelp som ikke kan vente», jf. ovenfor. Utgiftene skal belastes institusjonen dersom pengene ikke lar seg inndrive fra pasienten.¹⁹

Rett til sosiale tjenester og økonomisk bistand

- § 4 i forskrift om sosiale tjenester for personer uten fast bopel i Norge omhandler personer som ikke har lovlig opphold i riket: Personer som ikke har lovlig opphold i riket, har ikke krav på individuelle tjenester etter loven, annet enn opplysning, råd og veiledning. Det heter videre at hvis en person ikke kan sørge for eget livsopphold eller få statlig innkvartering, har vedkommende i en nødsituasjon rett til økonomisk stønad og hjelp til å finne midlertidig botilbud i henhold til loven i en kort periode. Hjelp gis inntil vedkommende i praksis kunne forlatt landet.²¹
- Papirløse migranter har ikke rett til økonomisk støtte utover å søke nødhjelp. Papirløse barnefamilier har rett til basisstøtte dersom de bor i mottak etter avslag. Basisstøtten for voksne blir redusert dersom de mister eller ikke får oppholdstillatelse. Barn beholder den samme basisstøtten uavhengig av status. Satsene for barn og tilleggsbeløpene for enslige forsørgere som ikke har opphold, er derfor de samme som for dem som har lovlig opphold. Basisstøtten for barn er på mellom 1500 og 2500 kroner per måned avhengig av barnets alder.²²

KAPITTEL 3

Hovedfunn

Et marginalisert liv – levekår og tilgang på tjenester

I denne delen av rapporten ser vi på hvilke erfaringer papirløse barnefamilier har med å leve uten oppholdstillatelse i Norge, og hva fagpersoner i offentlig og frivillig sektor observerer. For å belyse hvordan papirløse familier opplever hverdagen og utfordringer de møter, har vi tatt utgangspunkt i faktorer som virker inn på levekår og livssituasjon: økonomi, bolig, helse, barnehage, skole og fritidsaktiviteter. I tillegg har noen temaer gjennomgående blitt løftet frem i intervjuer med målgruppen og fagpersoner og er derfor blitt belyst i egne avsnitt. Disse temaene er sårbarhet for utnyttelse, ønske om og bekymring rundt opphold, behovet for hjelp og avhengighet av andre, samt det å være omsorgsperson i «limbo» – følelsen av å befinne seg i en ikke-tilstand, utenfor og glemt. I tillegg belyses kort en del alvorlige bekymringer som fagfolk har delt med oss angående enslige mindreårige asylsøkere.

3.1 Dårlig økonomi og ustabile boforhold

Barn av papirløse har som oftest en marginalisert tilværelse med dårlig råd og ustabile og dårlige boforhold. Foreldre uten opphold har ikke mulighet til å jobbe i det regulære arbeidsmarkedet. De som jobber, har ofte uverdige arbeidsforhold. I de familiene der kun én forelder har opphold, jobber den som kan, ofte veldig mye. Dette går utover familielivet. Familiene er i kortere eller lengre perioder avhengige av hjelp fra andre for å overleve. I registreringskjemaene fra 2018 oppgir alle som bor sammen med barn, at familien har under 15.000 kroner i måneden å leve for.

Fafo deler papirløse inn i ulike kategorier når det gjelder å overleve økonomisk: De «synlige» som blir boende på mottak, er asylsøkere som har fått endelig avslag på asylsøknad, men som fortsatt har rett

til et sted å bo og en økonomisk stønad fra UDI. De «avhengige» klarer seg fordi de kjenner noen med lovlig opphold som kan forsørge dem, for eksempel en kjæreste, en samboer eller en person de har en seksuell relasjon til, eller de bor hos eller får hjelp av slektninger, venner eller annet nettverk. De «arbeidende» livnærer seg gjennom ulovlig arbeid, og de «marginaliserte» lever av ulike former for kriminalitet eller prostitusjon. I tillegg kommer de som er i «fri flyt» og ikke har noen overlevelsesstrategi.²³

Papirløse foreldre i familiene vi har vært i kontakt med, faller i hovedsak innenfor kategorien «avhengige». De er avhengige av en partner med inntekt, stønad til livsopphold hvis de bor i mottak, og hjelp fra nettverk. De som er eller har vært enslige forsørgere, er spesielt avhengige av nettverk for å overleve i perioder. Ettersom de ikke har lov til å jobbe, har en del av foreldrene jobbet på det irregulære arbeidsmarkedet eller hatt småjobber hos private for å forsørge barna. Foreldrene forteller at de bruker all tid og energi på å skaffe mat, klær og tak over hodet til barna sine.

En forelder sa: **«Jeg tenkte på det hele tiden, hvordan skal vi klare oss ... gikk på Finn og fant ting folk ga bort, hentet det, fikset det og prøvde å selge det igjen. Jeg fikk gratis brukte klær til barna og forsøkte å selge det igjen da det ble for lite ... og solgte egne klær.»**

En annen mor som bodde i mottak, viste meg noen av genserne hun hadde strikket til barnet sitt: **«Denne her er litt kort i ermene, så jeg rekker det opp og strikker på nytt så de blir lengre, da passer den lenger. Jeg planlegger og handler mat én gang i uka. Jeg trenger ikke så mye mat, men barnet mitt trenger. Det vi får av UDI, er ikke nok til å leve for.»**

Barn av papirløse er ofte klar over den dårlige økonomien fra de er ganske små, og de tar ofte et medansvar for situasjonen. Familier og fagpersoner beskriver barn og unge som tar på seg ansvar for familiens situasjon. Noen jobber i det irregulære markedet for å bidra til familiens økonomi, eller de passer yngre søsken slik at én forelder kan jobbe.

En ungdom forteller om årene uten opphold: **«Jeg spurte ikke om ting eller klær før jeg visste at mamma hadde penger, jeg maste ikke, for jeg visste at vi ikke hadde penger. Mamma kunne jo ikke jobbe.»**

«Broren min og mamma måtte jo jobbe svart ... om kveldene og sånn. Så jeg var mye hjemme med lillebroren min», fortalte en annen.

Det at mor eller far ikke kan jobbe, blir ofte et vanskelig tema i familiene når barna blir større og mer bevisst på hva de vil ha av for eksempel sko og klær.

En forelder fortalte: **«Jeg har aldri kjøpt nye klær til den yngste datteren min ... hun er ti år. Noen ganger når hun spør, sier jeg at vi ikke har råd til det. Men nå har hun begynt å spørre hvorfor jeg ikke jobber.»**

En annen sa: **«Sønnen min er tenåring, han vil ha Nike, Adidas og alt det der. Før spurte han ikke hvorfor. Nå, når jeg sier vi ikke har penger, svarer han: Mamma, du må begynne å jobbe, du!»**

Erfaringer ved helsesentrene og andre som er i kontakt med papirløse, bekrefter at papirløse familier har svært dårlig økonomi.

En frivillig sosialarbeider på et av helsesentrene sa: **«Vi hadde et prosjekt på helsesenteret for noen år siden, et slags samarbeid med Refugees Welcome som kunne levere klær og utstyr. Vi begynte å spørre de som hadde barn, om hva de trengte ... De trengte alt: barnevogner, bleier, klær til barna ... fotballsko, sånne ting.»**

Fagrapporter fra Norge og Europa som omhandler levekår for papirløse barn og barn i familier med uavklart oppholdsstatus, underbygger funn i prosjektet: Familiene er helt avhengige av hjelp fra andre for å overleve, og barna går ofte sultne og mangler basale ting som skikkelige sko og klær.²⁴ Stockholms Stadsmission skriver at de fleste papirløse familiene de møter, lever i stor fattigdom. Inntekten er ofte usikker, og mange av foreldrene er avhengige av andres velvilje og økonomisk hjelp for å dekke barnas mest basale behov. Alenemødre er de aller dårligst stilte.²⁵ Samtlige av familiene som er intervjuet, er eller har vært helt avhengige av hjelp for å få ting til å gå rundt. Det kan være hjelp fra nettverk og venner, støttegrupper, menigheter eller organisasjoner.

Fordi foreldrene til papirløse barn mangler nødvendige ressurser, økonomi og tilgang til boligmarkedet, er boligstandarden lav. Mange bor veldig trangt og i omgivelser som er utrygge for barn. Dette er skadelig for barn både på kort og lang sikt: Risikoen for dårlig psykisk og somatisk helse øker med 25 prosent når barn vokser opp under slike forhold.²⁶ Flere rapporter fra Sverige og Norge viser at mange av familiene bor i bydeler med stor andel innbyggere med migrasjonsbakgrunn og er avhengige av eget nettverk for å finne bolig. Dette fører også til at familiene flytter ofte, og mange er avhengige av å bo i kortere eller lengre perioder hos andre de kjenner med samme landbakgrunn.²⁷

En mor fortalte: **«Jeg og sønnen min har bodd mange steder, i mottak, og litt hos folk fra samme land som meg. Jeg har også bodd hos min norske familie. Sønnen min har gått på fire-fem forskjellige skoler, og han er bare tolv år»**, fortalte en mor uten opphold.

I registreringskjemaene fra helsesenteret i 2018 oppgir bare to av de tjuefem med barn å bo i mottak, åtte bor i egen leilighet (hvorav fem har botid over ti år i Norge), og femten oppgir å bo hos venner eller familie.²⁸ Av familiene vi intervjuet, bodde de fleste hos venner og bekjente og få i mottak på nåværende tidspunkt. Cirka en tredjedel av familiene hadde bodd i mottak tidligere, selv etter at de hadde fått et utvisningsvedtak og også en utreisdato fra UDI eller UNE.

Foreldre forteller at barna ikke vil ha med venner hjem fordi de synes det er flaut å bo som de gjør, eller fordi det rett og slett ikke er plass til å ha noen på besøk.

En mor fortalte om datteren som hadde en venn i nærheten: **«De leker alltid ute, de er ikke inne på mottaket. Hun vil ha et hjem, som andre, vi har aldri hatt noe hjem.»**

En sosionom tilknyttet et av helsesentrene fortalte: **«Mange bor utrolig trangt, noen av dem jeg har vært i kontakt med, bodde for eksempel to familier på til sammen åtte mennesker i en toroms leilighet.»**

Utfordringer med å skaffe bolig kan også være tilfelle i de familiene der en av forsørgerne har opphold. Flere beskriver at det er vanskelig å finne sted å bo fordi de ikke er norske.

«Det er vanskelig å finne noe ... vi bor i en trang kjellerleilighet ... vi må bare

ta det vi får, mange vil ikke leie ut til oss på grunn av at jeg ser ut som jeg gjør» (henviser til huden), sier en mor.

En annen sier: **«Vi må bare ta det vi får, mange vil ikke leie ut til utlendinger, og mange vil ha legitimasjon fra begge (foreldrene) og det har ikke jeg.»**

Det er mange ting som opptar papirløse foreldre når det gjelder bolig. Mange risikerer å bli sendt ut og er redde for å være synlige. Da vil mange tenke det en fordel å være i en større by. Samtidig peker mange på at et nettverk som bygges over tid, er avgjørende for all mulig hjelp.

En forelder påpeker: **«Der jeg bodde før, kjente jeg mange, det var et lite sted. Jeg ble kjent med folk i en menighet, men her i Oslo er de ikke imøtekommende, her er det mange, hele verden er jo her i Oslo.»**

3.2 Barrierer og manglende tilgang til helsetjenester

Papirløse barn har høyere risiko og er mer utsatt for helseplager enn andre barn grunnet levekårsutfordringer som for eksempel dårlige boforhold og liten tilgang til ulike helse- og sosialtjenester.²⁹ Familiene i prosjektet og helsearbeidere erfarer at gravide og barn har begrenset tilgang til helsetjenester både i primærhelsetjenesten og spesialisthelsetjenesten.

Papirløse kvinner som oppsøker helsesentrene for papirløse, beskriver at sentrene fungerer som sluser inn i helsevesenet.

«Jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre da jeg ble gravid, noen jeg kjenner hjalp meg å finne helsesenteret på nett. Helsesenteret hjalp meg så jeg fikk komme til kontroller og få et sted å føde», forteller en småbarnsmor.

Flere norske og internasjonale studier viser at gravide papirløse får inadekvat oppfølging. De kommer senere i gang med svangerskapsoppfølging og har færre timer, og barn som fødes av papirløse, har høyere risiko for prematur fødsel og hastekeisersnitt.³⁰ Jordmødre som jobber frivillig på helsentrene, forteller om kvinner som er engstelige for å oppsøke det offentlige fordi de er redde for å oppgi adresse. De kjenner ikke til taushetsplikten, eller de stoler ikke på myndighetene. Helsentrene erfarer videre at både helsestasjoner og annet helsepersonell henvender seg til dem når de kommer i kontakt med papirløse gravide, fordi de ikke vet nok om hvilke rettigheter de gravide har. Norske studier av papirløse gravides møte med helsevesenet bekrefter at det er behov for kunnskap om rettighetene både blant de gravide selv og i helsevesenet.³¹

Tilgangen til oppfølging under graviditet begrenses i stor grad av de papirløses manglende kunnskap om rettigheter og deres redsel for å oppsøke helsehjelp. I tillegg er de engstelige for å bli avkrevd betaling eller å få regninger de ikke kan betale. Papirløse gravide har som regel ikke betalingsevne, men erfaringer mødrene og helsentrene har gjort, viser at de likevel ofte blir avkrevd betaling for oppfølging i spesialisthelsetjenesten under graviditet og risikerer å få store regninger i etterkant. Det er interessant å merke seg at helseforetakene rundt i landet har ulik praksis på dette området, og dermed blir gravide og fødende kvinner møtt på ulike måter avhengig av hvor i landet de bor.

Familiene prosjektet har intervjuet, har veldig ulike erfaringer med det norske helsevesenet. De fleste familiene har erfaringer som viser at det er vanskelig for dem å få helsehjelp til barna. Noen har fått den hjelpen barna trenger og har krav på, mens andre forteller at de er redde for å

Papirløse barn har høyere risiko og er mer utsatt for helseplager enn andre barn.

opsøke helsehjelp til seg eller barna, slik at barna står uten hjelp. En del er redde fordi de tror at legevakten kan rapportere dem til myndighetene. Andre forteller at de blir veldig opptatt at de må bo i nærheten av et sykehus for å ha tilgang til helsehjelp for seg og barna. Dette for å bøte på at man ikke har rett på fastlege eller oppfølging som gravid.

En mor fortalte: **«Vi må bo i nærheten av en legevakt, siden barna ikke har rett til fastlege. Jeg fikk god hjelp her da jeg var gravid sist, her kjenner de meg, så det er viktig å bo her nå som jeg er gravid igjen.»**

Det finnes fastleger som velger å yte helsehjelp til papirløse. Det sprer seg i gruppen at disse finnes, men reisevei og økonomi er barrierer mot å oppsøke dem. Noen få foreldre har opplevd at fastleger ikke vil hjelpe når de forstår at de ikke har opphold:

«Legen til mannen min har vært grei og gitt en konsultasjon. Men så fant han ut at jeg var papirløs, og da ville han ikke ha barnet vårt på listen heller, selv om hun har norsk far og har personnummer ... Han sa plutselig at han ikke hadde plass, men vi så jo på nettet at han hadde ledig kapasitet», fortalte en forelder.

Selv om personer uten betalingsevne ikke skal betale for helsetjenester, er erfaringen hos papirløse familier og helsesentrene at det ikke er uvanlig at foreldrene blir avkrevd betaling for helsetjenester til papirløse barn.

En mor fortalte at hun hadde vært hos legevakten flere ganger med barna da de var uten opphold: **«Vi ble behandlet som turister ... jeg ble spurt om betaling og fikk en regning på 24.000 som ble til 32.000, og en regning på flere tusen for en undersøkelse av femåringen min. Det var flere ganger jeg ikke oppsøkte hjelp fordi jeg var redd for de regningene.»**

Holdninger blant helsepersonell kan også være en barriere. Enkelte har opplevd helsepersonell som står i fellesområder og avviser dem:

«Jeg fikk beskjed på legevakta om at jeg kunne reise tilbake dit jeg kom fra sammen med barnet mitt», fortalte en mor.

I et intervju beskrev en frivillig jordmor på et av helsesentrene også holdninger som en utfordring:

«Jeg vet dessverre om flere (ansatte på helsestasjoner) som ikke har lyst til å jobbe med papirløse. De bor jo gjerne i områder der det er mange migranter, og jeg har hørt kolleger uttrykke at det er mer enn nok med de andre migrantene de jobber med, om de ikke skal jobbe med dem som ikke har opphold, også.»

I familier der barna har en forelder uten opphold, ser vi også at tilgangen til helsetjenester begrenses grunnet foreldrenes juridiske status, selv om barna har fulle rettigheter og oppholdstillatelse. Flere av disse foreldrene har opplevd å bli avvist når

de kommer til legevakten med barna sine fordi de ikke kan legitimere seg og dokumentere at de er barnets far eller mor.

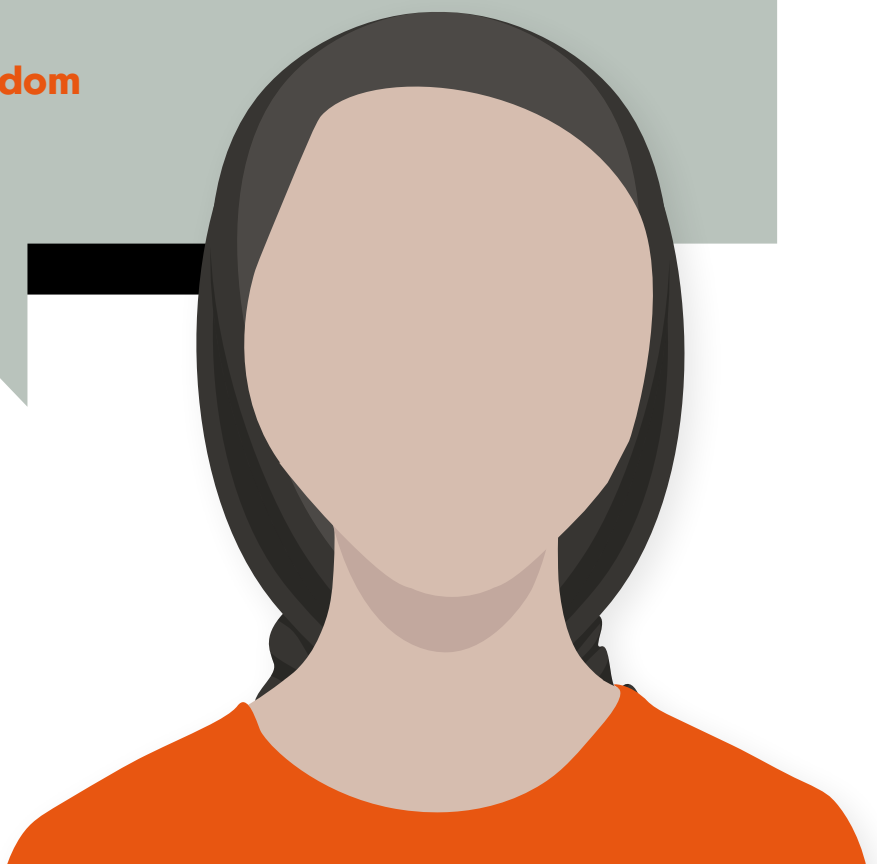
En pappa forteller: **«Datteren min var kjempesyk, hun var to-tre år og kunne ikke forklare, hun bare hylte på gulvet. Vi var på legevakten i flere timer, de nektet å behandle henne siden jeg ikke hadde ID-kort. Kona mi jobber, så henne fikk vi ikke tak i på telefon. De sa de ville ringe politiet hvis jeg ikke dro ... Bare ring politiet, sa jeg, jeg skal ikke dra noe sted før dere undersøker datteren min. Til slutt fikk jeg en norsk mann jeg kjenner, til å komme ned og bekrefte at jeg var pappaen hennes ... Etterpå, da jeg skulle hente medisiner på apoteket ved siden av, var det akkurat det samme, siden jeg ikke hadde ID-kort.»**

Funnene i prosjektet viser at både papirløse barn og barn av papirløse hvor barnet selv har opphold, har svært begrenset tilgang til helsehjelp, også om de har rettigheter. Barnas manglende rett til fastlege er en barriere for tilgang til spesialisthelsetjenesten. Liten kunnskap om barnas rettigheter i familiene og i det offentlige er også en barriere. Videre er foreldrene redde for at de kan bli rapportert til myndighetene, og de er redde for å få regninger de ikke kan betale. Holdninger blant helsepersonell kan også være en forklaring på hvorfor barn ikke får den helsehjelp de trenger.

Et eksempel på en måte å organisere dette på som sikrer likeverdig og nødvendig hjelp, finner vi i Trondheim. Flyktninghelseteamet i Trondheim kommune har organisert dette slik at målgruppen får tjenester på lik linje med andre. Dette fungerer godt og bidrar til at papirløse barns rettigheter og reell tilgang til tilbud og tjenester blir ivaretatt i langt større grad enn andre steder i landet. Ansatte i tjenesten understreker betydningen av at papirløse er definert som en del av målgruppen, da dette gjør det mulig å tilby likeverdige helsetjenester til gruppen.

**«Vi må få rett
til å gå på
videregående
skole. Det er
det viktigste»**

Papirløs ungdom

3.3 Psykisk helse – en utfordring

De fleste av barna og ungdommene vi har snakket med, sliter med dårlig psykisk helse. At familiens livssituasjon påvirker barnas psykiske helse, er et tema som påpekes av barna selv, av foreldrene og av fagfolk som møter familiene.

Det er også krevende å være en god omsorgsperson når livet er så usikkert. I alle familiene som er intervjuet, forteller både barn og foreldre om foreldre som er slitne og lei seg. Foreldrene selv er bekymret og redde for hva fremtiden vil bringe, og i flere av familiene har en av foreldrene blitt utsatt for vold og overgrep under flukt eller i nære relasjoner. Mange av foreldrene sliter psykisk og har mange praktiske utfordringer i hverdagen. Familiene lever ofte isolert, og foreldrene forteller selv at de opplever å streve med forelderrollen.

«Det er klart det går utover psykisk helse og omsorgsevne når du ikke vet noe om fremtiden, ikke får den hjelpen du trenger, bekymrer deg om økonomi hele tiden, og ikke vet hvor du er i morgen», utalte en psykolog tilknyttet et av helsesentrene.

Flere fagpersoner peker på at systemet bryter disse foreldrene ned fordi de ikke får den hjelpen de trenger.

«Disse barna har en dårlig start på livet», oppsummerte en frivillig psykiater ved et av helsesentrene.

Flere av foreldrene i familiene vi har intervjuet, sliter med traumer og andre psykiske plager og får oppfølging av psykologer og annet helsepersonell på helsesentrene. De fleste av foreldrene som har blitt intervjuet, beskriver perioder hvor de har vært svært deprimerte, dårlig fungerende eller alvorlig

psykisk syke. Flere av dem har eller har hatt selvmordstanker, og nesten halvparten av mødrene har vært innlagt i psykisk helsevern. Psykiske helseplager kommer til uttrykk på ulike måter: foreldre som sier at de glemmer ting fordi «det er så fullt i hodet», foreldre som forteller at de ikke orker å gå i butikken fordi de er så tunge i kroppen eller så triste. Dette påvirker barna og gjør noe med relasjonen de har til foreldrene sine.

Foreldre beskriver også perioder hvor de er psykisk dårlige, og hvordan barna reagerer på det.

En mor sa: **«Datteren min ser det, hun sier: 'Jeg vet du ikke er glad mamma, jeg vet at du gråter mye når du snakker med andre'»**

En av mødrene beskrev det som at sønnen ble «liten igjen» da han var fire–fem år: **«Vi bodde i mottak og hadde fått avslag. Jeg var veldig sliten på den tiden og mye deprimert. Han ble redd for alt, og han ville ikke bruke do på mottaket fordi det var så skittent og ekkelt. Han begynte å tisse på seg ... og ... ja, du vet. Han ble som en liten baby, jeg visste ikke hva jeg skulle gjøre.»**

Både foreldrene, tenåringene og de unge voksne som har blitt intervjuet i prosjektet, forteller selv om psykiske helseplager som gir seg utslag i mareritt, angst, stress, depresjoner og en følelse av håpløshet. En av de unge voksne fortalte at han hadde brukt et år ekstra på videregående fordi livssituasjonen hans var så belastende. Han klarte ikke å ta eksamen siste året grunnet rettssaken om opphold og gikk et år om igjen.

En ung voksen forteller om tenårene som papirløs: **«Jeg lover deg ... for foreldrene er økonomi det viktigste. De tenker på det hele tida. Men for oss**

... det er det mentale ... alt man tenker på, hvor er jeg i morgen, hvordan skal livet mitt bli? Jeg har hatt perioder hvor jeg ikke har sovet og ikke spist og vært veldig deprimert. Gikk til psykolog siste halvdel av ungdomsskolen. Jeg var egentlig to personer, jeg var Lisa hjemme, som tenkte på opphold og familie og økonomi, og så var jeg Maja ute. Jeg bestemte at alt som jeg tenkte på som var vanskelig hjemme, fikk ikke bli med ut av døra ... Jeg skal være ærlig med deg, jeg har tenkt på selvmord ... men jeg er ikke sånn, jeg gir ikke opp.»

En annen mor beskrev hvordan barnet hennes i tenårene ikke ville være med på klasseturer eller overnatting hos venner grunnet mareritt og sterke psykiske helseplager.

«Jeg kjenner en lege et annet sted i landet fra da vi bodde der, som skrev resept på noe som hjelper. Legen skrev resept til mannen min, siden hverken jeg eller barnet mitt har opphold. Det hjalp. Jeg forteller deg dette for at du skal forstå hvordan det er når barnet ditt ikke har fastlege – tenk om vi kunne gått til fastlege og fått hjelp da barnet var mye yngre, i stedet for at hun skulle sove så dårlig og ha det så dårlig.»

Fagpersoner som er i kontakt med barn av papirløse, beskriver barn som har det vondt, som får angst og slutter å sove og spise, og barn som i perioder trekker seg unna foreldre som sliter. Flere rapporter beskriver livet til papirløse barn som preget av kronisk stress som kan gi økt risiko for ulike lidelser som angst og depresjon.³² I forskningsartikkelen «Parenting while undocumented» slår forfatterne fast at barn av papirløse opplever økt stress, angst og frykt for å bli skilt fra foreldrene. Hos barn som har opplevd at

foreldre har blitt hentet eller arrestert av myndighetene, er det i tillegg observert traumesymptomer. Papirløse foreldre er spesielt utsatt for psykiske lidelser som kan påvirke deres omsorgsevne.³³

Med unntak av tilbud på helsesentrene for papirløse og tjenestetilbudet i flyktninghelsetjenesten i Trondheim finnes det ikke samtaletilbud som retter seg spesifikt mot papirløse barn og deres familier. Det finnes noen tilbud om familiestøttene aktiviteter og lavterskel samtaletilbud i regi av organisasjoner som familiene kan benytte seg av, avhengig av hvor i landet de papirløse oppholder seg. Flere av familiene i prosjektet kjenner til og har brukt disse tilbudene, men mange vet ikke om dem eller bor langt unna. Når det gjelder tilgang til psykisk helsehjelp, er det også et hinder at barna ofte ikke vil fortelle om situasjonen sin til de voksne de er i kontakt med, som lærere og skolehelsetjenesten. Noen av de unge voksne og ungdommene har hatt tilbud om psykolog, men har vært avhengige av hjelp fra andre for å få det.

Dårlig psykisk helse blant både barn og foreldre preger hverdagen deres i svært stor grad. Både foreldre, unge voksne og fagpersoner understreker i intervjuer at barn og ungdom har behov for noen å snakke med om situasjonen de er i. Mange av barna ser og opplever vanskelige og traumatiske ting, men får ikke den hjelpen de trenger. En av de unge voksne problematiserte at de eneste de kan snakke med, ofte er ansatte i skole eller barnevern, og de strever med å åpne seg for disse fordi de ikke vet om de kan stole på dem. Helsepersonell og andre som er i kontakt med papirløse barn og unge, er spesielt bekymret over papirløse barn og unges manglende tilgang til lavterskel samtaletilbud og psykisk helsehjelp.

3.4 Liten tilgang til barnehage og ustabil skolegang

Papirløse barn har ikke lovfestet rett til å gå i barnehage, men vi har sett i praksis at mange har fått ordnet barnehageplass på tross av dette. I familiene vi har intervjuet, har noen av barna gått i barnehage i perioder, mens andre ikke har gått i barnehage i det hele tatt. Noen papirløse familier bruker åpen barnehage, som finnes i store byer. Redsel for å bevege seg rundt og dårlig økonomi er barrierer som gjør det vanskelig for mange å benytte seg av slike tilbud. Flere av foreldrene har ikke hørt om åpne barnehager. Ingen av de åpne barnehagene vi kontaktet, oppga å ha noen erfaring med papirløse, men det kan også handle om at familiene ikke forteller noe om sitt manglende opphold.

Dersom papirløse barn har fått plass i barnehage, er likevel dårlig økonomi en utfordring.

En mor beskriver tiden uten opphold:
«Jeg byttet barnehage mange ganger da vi mistet oppholdstillatelsen. Snakket med styrer, som sa jeg kunne vente med betaling, de var snille, lot meg beholde plassen i noen måneder uten at jeg betalte, men så kunne hun ikke fortsette i barnehagen uten at jeg betalte.»

Helsesentrene erfarer at flere av familiene, også der en av foreldrene har opphold og barna har rett til barnehage, trenger hjelp til å registrere barna i folkeregisteret for å søke barnehageplass. En av mødrene fortalte at hun ikke turte dra til folkeregisteret for å registrere barnet sitt fordi det lå i nærheten av Politiets utlendingsenhet. En annen mor fortalte at hun ikke turte å oppgi barnets adresse fordi hun var redd for at myndighetene ville hente henne der.

For å få barnehageplass er foreldrene avhengige av hjelp fra andre. Helsesentrene

for papirløse og Flyktningshelseteamet i Trondheim har ved flere anledninger bistått familier med å få kommunal barnehageplass for papirløse barn ved å argumentere for at det er til barnets beste. Flyktningshelseteamet mener at hovedgrunnen til at de får gjennomslag for dette hos kommunen, er at de selv er en del av det offentlige tilbudet, og at de som tverrfaglig team har større gjennomslagskraft enn om de hadde representert en enkelt helse- og omsorgstjeneste eller en organisasjon.

Barn av papirløse som har opphold selv, har rett til barnehage, mens barn av to papirløse foreldre ikke har denne rettigheten. Mangel på kunnskap om tilbud og rettigheter, og redsel for å registrere barna for så å risikere å bli sendt ut av landet, forklarer hvorfor foreldre vegrer seg for å ta imot tilbudet selv når barna har rett til plass. I tillegg ser vi at mange har svært dårlig økonomi, men ikke vet om de kan motta støtte til betaling, og at barna står uten et tilbud, selv om de kunne ha rett på slik støtte.

Manglende tilgang til barnehage eller annet barnepass har store konsekvenser for barna. Barn i sårbare livssituasjoner trenger stabiliserende faktorer i livet, noe som fremheves av flere fagpersoner innen psykisk helse som er intervjuet. Barnehage og samvær med andre barn er viktig for barnets utvikling, og barn som ikke får dette, blir dårligere rustet til å begynne på skolen. I faglitteratur som omhandler tidlig barndom hos papirløse barn, beskrives mange uønskede og potensielt skadelige konsekvenser av at familiene ikke har rett eller reell tilgang til barnehage. Disse familiene har generelt en opphopning av levekårsutfordringer. Dette gjør at mange av barna vokser opp i omgivelser som gir kronisk stress. Barnehage kan fungere som en balanserende faktor i en kaotisk tilværelse og motvirke effekten av levekårsutfordringer.³⁴

Alle barna i familiene vi har intervjuet, går på skole eller har gått på skole. De unge voksne som har vokst opp som papirløse, har fullført grunnskole og videregående skole. Skolen er svært viktig for opplevelsen av tilhørighet,

stabilitet og forutsigbarhet for barna. Samtidig ser vi at en uforutsigbar livssituasjon med mange flyttinger og mye uro gjør skolegangen ustabil.

Flere foreldre forteller at barna skynder seg hjem fra skolen i redsel for at mamma eller pappa kanskje er borte, og at barna ikke klarer å fungere sosialt på skolen som en konsekvens av familiens livssituasjon:

«Barn snakker sammen ... barna våre har jo opplevd at andre har blitt hentet av politiet i mottak vi har bodd i før. De er redde for at de skal hente meg også, at jeg skal være borte når de kommer hjem fra skolen», fortalte en papirløs far.

Flere av foreldrene og barna selv uttrykker at det i perioder er vanskelig eller umulig for barna å konsentrere seg og henge med på skolen. Barna kan ha sterke reaksjoner som følge av familiens situasjon:

«En gang jeg fikk avslag på opphold, var sønnen min veldig sint på skolen dagen etterpå. Han ødela alt, rev i stykker papirer og sånt», fortalte en papirløs pappa.

Barna bytter ofte skole flere ganger i løpet av grunnskolen, og dette er krevende. En av foreldrene forteller om da de var papirløse og datteren gikk på barneskolen:

«Da vi skulle flytte til nytt mottak igjen, sa barnet mitt at hun ikke orket å flytte og skifte skole. Hun sover ofte dårlig og har mareritt og synes det er vanskelig å følge med på skolen. Hun bruker lang tid på å få venner, for hun vet hun kanskje mister dem igjen.»

En ungdom fortalte at han ble boende en periode hos faren sin da de mistet oppholdsgrunnlaget, selv om hjemmeforholdene

Papirløse barn har ikke lovfestet rett til å gå i barnehage.

ikke var bra, for å slippe å bytte skole enda en gang.

Erfaringer i familiene og blant fagpersoner i hjelpeapparatet viser at det er krevende å følge opp og sørge for at papirløse barn får det undervisningstilbudet og den støtten de trenger og har rett til, grunnet hyppig flytting, og at skolepersonell og venner ikke nødvendigvis vet om at barna eller foreldrene ikke har opphold:

«Barna mine ville ikke at de andre på skolen skulle vite at vi ikke hadde opphold og var annerledes», fortalte en mor om årene uten opphold.

Barna og ungdommene fortalte selv at de ofte hadde én eller to fortrolige venner som visste om situasjonen, men at dette ikke var noe de snakket med særlig mange om. En ung jente orket i lang tid ikke å snakke om situasjonen med de nærmeste vennene eller lærere sine.

«Jeg fortalte ikke vennene mine eller lærerne mine om at vi hadde mistet opphold ... da jeg fortalte det siste delen av ungdomsskolen, fikk de sjokk, jeg hadde jo bare sagt at saken er til behandling.»

Selv om skolebytter er vanskelig for barna, er skolen den viktigste sosiale arenaen barna og ungdommene har. I tillegg til læring og sosialisering finner de trygghet hos voksne. En ung voksen beskriver hvor viktig kontaktlæreren var i perioden som papirløs i tenårene.

«Læreren min på ungdomsskolen var kjempebra, jeg har sovnet i fanget hennes flere ganger da jeg var helt utslitt, hun brydde seg skikkelig om meg.»

En ungdom som har bodd en periode i et annet europeisk land, fortalte hvor godt det var å komme tilbake hit på slutten av barneskolen:

«Jeg kunne jo ikke språket i det landet vi var, så jeg ble mobbet og hadde ingen venner der. Det var så fint å komme hjem, alle i klassen husket meg selv om jeg hadde vært borte i flere år, og alle vennene mine var der og lærer'n min var såååå glad for å se meg.»

Selv om papirløse barn går på skole, er det mye som påvirker kvaliteten på læringen. Mange har ikke gått i barnehage og er dårligere rustet enn andre barn ved skolestart. Hyppig flytting, bekymringer, usikkerhet knyttet til hjemmesituasjonen og dårlig psykisk helse er andre barrierer for læring. En barriere for at barna får riktig oppfølging og tilpasset undervisning på skolen, er at familiene ikke alltid forteller andre på skolen om situasjonen. Dårlig økonomi og redsel for å bevege seg rundt gjør at barna og familiene har mindre muligheter for å delta på sosiale skolearrangementer og skoleturer. Disse barrierene gjelder også for familier der barna selv har opphold.

Papirløse barn over skolepliktig alder har ikke lovfestet rett til videregående skole, men vi

har sett at mange får skoleplass likevel fordi folk i nettverket ordner det. De unge voksne vi har intervjuet, har gått på videregående skole og er opptatt av hvor viktig det har vært for dem å ha denne muligheten.

Som en av dem oppsummerte det:
«Vi må få rett til å gå på videregående skole. Det er det viktigste for ungdom.»

Det å vite at du kanskje ikke beholder plassen, er et stort hinder for ungdommenes mulighet til å fokusere på skolegangen, utvikle seg og leve et så vanlig ungdomsliv som mulig. Ungdommenes erfaringer med videregående er preget av at de føler at de går på skole på lånt tid, og det er vanskelig å holde motivasjonen oppe.

En ungdom beskrev det slik: **«Det er som å leve med fremtid X ... Du vet ikke hva som skal skje, du kan ikke planlegge noen ting. Du mister motivasjonen for alt. Noen ganger tenkte jeg at hva er vitsen, liksom, med å gå på videregående eller begynne å studere, jeg vet jo ikke om jeg er her om noen måneder ... Men jeg gir aldri opp, jeg bestemte meg for at utdanning skulle være mitt våpen.»**

Familiens situasjon påvirker både læringsmulighetene og det sosiale på videregående skole.

En ung papirløs gutt sa: **«Jeg følte meg alltid annerledes, de andre gutta snakket om å ta lappen, men jeg hadde ikke lov til det. Det var vanskelig å klare skolen, jeg måtte jo jobbe svart med elendig lønn for å hjelpe til hjemme. Jeg hadde nesten aldri penger og bekymret meg for fremtiden. At ikke jeg ble kriminell, er ... muligheten var jo der, foran meg hele tida, men jeg valgte skole.»**

**«Alle andre
reiser på ferie
og gjør ting...
vi kan ikke det»**

Papirløs ungdom

Den administrative prosessen med å skaffe seg en plass på videregående er krevende når en er papirløs og ikke kan søke elektronisk eller mangler ID-papirer. Familiene er avhengige av hjelp for å få ordnet dette. Noen av dem vi har intervjuet, var ikke klar over at de ikke hadde rett til videregående skole eller økonomisk støtte til skolegang, før de mistet oppholdstillatelsen:

«Jeg hadde jo plassen fra før ... kanskje var det derfor jeg fikk beholde den da vi mistet opphold ... men det jeg husker best, var at jeg plutselig ikke fikk stipend i støtte av Lånekassa lenger. Jeg fikk sjokk. Det er bare noen tusen i måneden, men det er mye penger når du ikke har noen ting», fortalte en ung voksen.

Funn i prosjektet tyder på at skolen er den viktigste arenaen papirløse barn har utenfor hjemmet, selv om det er krevende med skolebytter. Skolen fungerer som et fristed hvor de bare kan være barn og ungdom og ha et sosialt liv. Skolen som arena er spesielt viktig for dem som går på videregående skole. De tar mye ansvar i hverdagen, og i tillegg til å sikre fremtiden fungerer skolen normaliserende og stabiliserende. Og uansett om familiene skal forbli i Norge eller ikke, hjelper det på ungdommenes livskvalitet at de har et tilbud her og nå. Vi ser også hvor viktig skolegang er for å redusere faren for å bli utnyttet i arbeidsmarkedet og bli tvunget til å jobbe i det irregulære arbeidsmarkedet på sikt.

3.5 Utenforskap og manglende deltakelse i lek og fritid

Barn av papirløse har svært liten mulighet til å delta i fritidsaktiviteter, og ferie eller vanlige sosiale familieaktiviteter er for mange krevende eller umulig. Familiene reiser lite

på ferie, og barna deltar i mindre grad i fritidstilbud og sosiale arrangementer i regi av for eksempel idretten og lokalmiljøet.

Som på en del andre områder har disse familiene den samme utfordringen som andre fattige barnefamilier når det gjelder å kunne delta i organiserte aktiviteter: dårlig økonomi. Barn av papirløse har imidlertid en barriere som andre barn ikke har: På grunn av sin juridiske status og mangle ID-papirer er både barna og foreldrene avskåret fra å være med på en del aktiviteter eller å reise på ferie.

En samtale mellom mor og sønn forløp slik: **«C og moren hans snakker om hva de skal gjøre i sommer, og C forteller at han skal på fotballcup i Sverige etter ferien. 'Det er ikke sikkert', sier mammaen hans, 'vi vet jo ikke om du har papirer til det'.»**

Både barn, ungdommer og foreldre forteller om følelsen av å være annerledes og utenfor i ferier og høytider:

«Det litt kjipt i ferier på sommeren, da. Alle andre reiser på ferie og gjør ting, vi kan ikke det, mamma og jeg har ikke de dokumentene. I sommer trente jeg bare fotball alene når de andre var borte. Det er bedre i høstferien, da reiser ikke alle andre», fortalte en papirløs tenåring.

Familiene opplever situasjonen som veldig vanskelig å håndtere i hverdagen. De forteller om barn som lurer på hvorfor mamma eller pappa aldri kan være med på ting i helger og ferier; barn som lurer på hvorfor foreldrene ikke kan være med på idrettsarrangementer andre steder i landet; barn som lurer på hvorfor de ikke kan gjøre det samme som andre familier.

«Det er vanskelig ... Vi feirer jul, vi gjør det for barna, de vil være som andre ... de gleder seg, og de ønsker seg mange

ting. De får gaver av noen vi kjenner, men vi har ikke familie her, og det blir ikke det samme som vennene sin jul», forteller en papirløs far.

Fritidsaktiviteter er ofte kostnadskreven og tidkrevende. Flere av barna i familiene vi har snakket med, deltar likevel på slike aktiviteter, og igjen ser vi at det er venner eller nettverk som står på for å organisere og tilrettelegge for dette. De har stort sett fått økonomisk støtte fra barnevernet eller hjelp av venner. Selv om det mange steder er mulig å låne utstyr gjennom ulike tilbud,³⁵ vet familiene ofte ikke om det, eller lånestasjonene er utilgjengelige geografisk. Transport til og fra aktiviteter kan også være en utfordring.

En del tilbud eksisterer bare noen steder i landet, og det virker som det er tilfeldigheter som gjør om familiene vet om slike tilbud der de bor. I de familiene der en av foreldrene ikke har opphold, reiser den som har opphold, alene på ferie sammen med barna hvis familien har økonomi til det.

En papirløs far forteller: **«Kona mi og barna skal på ferie med Røde Kors i sommer, men jeg kan ikke være med på det. Det er ikke så lett for barna å forstå at jeg aldri kan reise noe sted, men de er vant til det nå.»**

Funn i prosjektet viser at barn av papirløse har liten tilgang til organiserte fritidsaktiviteter, inkludert SFO/AKS³⁶ og andre tilbud i regi av det offentlige eller organisasjoner. De viktigste barrierene er foreldrenes dårlige økonomi og manglende mulighet til å reise. Mange foreldre er engstelige for å bevege seg rundt og kan ikke reise på ferie hverken i Norge eller andre land. Ansatte og frivillige ved helsesentrene og andre som er i kontakt med familiene, erfarer at det er veldig vanskelig å hjelpe barnefamilier fordi det er så få tilbud de kan henvise familiene til.

3.6 Behov for hjelp og avhengighet av nettverk

Papirløse foreldre har ikke samme mulighet til å delta på lik linje i samfunnet som andre, noe som i seg selv begrenser mulighetene til å leve et vanlig liv og danne nettverk. Samtidig er det å ha et nettverk av svært stor betydning i deres marginaliserte livssituasjon. Alle familiene vi intervjuet der hele familien har vært eller er uten opphold, har i perioder vært helt avhengige av hjelp fra sitt personlige nettverk for å klare seg. I tillegg til å være viktige støttepersoner som hjelper familiene å navigere, bidrar nettverk med basale ting som bolig, mat, klær og utstyr til barna, penger til aktiviteter for barna, formidling av småjobber, medisiner og transport til aktiviteter.

Både familiene selv og helsepersonell på helsentrene forteller om hvor vanskelig det er for familiene å skape og holde på nettverket, blant annet grunnet hyppig flytting og at de skammer seg over situasjonen. Flere familier forteller at de opplever det som vanskelig å bruke nettverket, fordi de føler at de er en belastning og «braker det opp».

En alenemor som har vært uten opphold i over ti år, forteller: **«Jeg kjenner folk som kan ... som hjelper meg, men ... Det er flaut, ikke sant, å låne, jeg trodde ... de trodde også at jeg skulle få opphold og betale tilbake når jeg kunne jobbe.»**

Noen forteller at de synes det er vanskelig å treffe andre, fordi alle spør hva du jobber med eller driver med.

En far uten opphold sa: **«Jeg jobbet en stund som frivillig i en organisasjon ... Det var ikke noe for meg, det ble litt ... sånn vanskelig. Alle spør hele tida hva du driver med ellers, om jobb og sånt ... det kjennes ikke noe særlig bra.»**

De etniske nettverkene er ofte ganske gjennomsluktige, og en del foreldre har opplevd å bli utestengt fra miljøet hvis andre de kjenner, får vite at de ikke har lovlig opphold.

Som en av foreldrene selv formulerte det:
«Jeg stilte opp i media for noen år siden ... det var big mistake ... flere i miljøet mitt ville ikke ha noe med meg å gjøre lenger.»

Hva slags nettverk familiene har, er altså helt avgjørende for hvordan de klarer seg. Samtidig er det begrenset hva nettverket kan bidra med, og følelsen av å «bruke opp» menneskene rundt seg begrenser hvor mye hjelp familiene ber om. Flere av familiene i prosjektet har selv oppsøkt hjelp hos både barnevernet og Nav mens de har vært papirløse, for å få hjelp til å overleve og ta vare på barna sine. Over halvparten av familiene i prosjektet har oppgitt å ha vært i kontakt med barnevernet. Alle de som er eller har vært aleneforsørgere, har vært i kontakt med barnevernet og hatt barnevernstiltak. Familiene som har trengt hjelp hos barnevernet, har fått hjelp, men veien dit har ofte vært veldig lang og kronglete. Noen har bedt om hjelp flere ganger før de har fått det.

Papirløse familier som har fått hjelp av barnevernet, har fått det fordi hensynet til barnets beste er lagt til grunn for beslutning om å gi familiene hjelp. De som har fått bistand, har vært avhengige av bistand fra nettverket og for eksempel ansatte på skoler og helsepersonell til å få hjelpetiltak. Foreldrene er ofte redde for å oppsøke hjelp fordi de frykter at barnevernet kan ta barna. Hva slags hjelp familiene får, og hvordan de opplever hjelpen, avhenger av kunnskapen, kompetansen og kapasiteten på ulike barnevernkontor.

Både familiene selv, helsesentrene og fagpersoner erfarer at det er svært vanskelig å få hjelp fra Nav til papirløse barn og deres familier.

En alenemor forteller om årene uten opphold: **«Jeg fikk store problemer da jeg mistet opphold ... vi mistet alle rettigheter: ikke sosialhjelp, ikke lege, ikke jobb ... Vi fikk ingenting av Nav, jeg dro dit mange ganger, se på meg, jeg er alenemor, jeg har ansvaret for flere barn, dere må hjelpe meg ... mange ganger var jeg der i løpet av de årene.»**

En frivillig ved et av helsesentrene fortalte om en prosess med Nav for å skaffe egnet bolig til en mor og datter: **«Datteren hadde opphold, så Nav ville plassere henne alene i en hybel, hun var 15–16 år. Det tok lang tid å få dem til å gå med på at de måtte skaffe bolig hvor hun og moren kunne bo sammen, ettersom mor ikke hadde lovlig opphold.»**

Erfaringen hos både fagpersoner og familiene selv er at Nav ikke forholder seg til papirløse familiemedlemmer som ikke er omfattet av folketrygden, hverken når det gjelder samtaler for å kartlegge familien og familiens behov, utregninger av oppholdsgrunnlag eller barnetrygd. Ingen av familiene vi har intervjuet, har fått økonomisk bistand fra Nav til nødhjelp når de ikke har hatt opphold, selv om de har omsorg for barn.

I henhold til barnekonvensjonen og barnevernsloven er det statens plikt å bidra til at alle barns interesser og rettigheter ivaretas, og å beskytte barn dersom foreldrene ikke evner eller har mulighet til å ivareta barnet. Funn i prosjektet tyder på at staten ikke ivaretar disse barnas rett til omsorg og beskyttelse godt nok.

3.7 Bekymring for opphold og familiens livssituasjon

Papirløse barn bekymrer seg over ting i livet som andre barn ikke behøver å tenke på. Noen av barna i familiene vi har intervjuet, har skrevet brev til kongen og statsministeren fordi de lurer på hvorfor «Norge ikke vil ha dem», eller hvorfor mamma eller pappa ikke får opphold. En psykiater tilknyttet et av helsesentrene fortalte om en gutt som satt oppe om nettene og googlet etter «snille land der mamma kan få opphold». Fra de er ganske små, vet mange av barna at noe er annerledes hos dem enn hos andre familier.

En papirløs ungdom forteller: **«Da jeg var liten, tenkte jeg ikke på det ... eller jeg visste ikke ... men så, da vi måtte til et annet land, måtte moren min fortelle meg alt ... Jeg ble veldig trist da. Og sint ... Jeg spurte hele tida hvorfor vi ikke kunne være i Norge ... Foreldene mine sa bare: vi venter, kanskje i morgen, hver dag. Jeg ble litt sint, for jeg trodde ikke de gjorde noe særlig for å få de dokumentene.»**

En ungdom husker da hun var rundt åtte år: **«Første gang jeg husker ... det var en gang jeg hørte mamma og broren min snakke om opphold i stua etter jeg hadde lagt meg. Broren min sa vi kom til å få opphold, og da tenkte jeg at det går bra, insh Allah, vi skal få opphold.»**

Foreldrene vi har intervjuet, forteller at barna spør mye om opphold.

En trebarnsfar forteller: **«De spør og spør, hver eneste dag, hvorfor har ikke du opphold, pappa? ... Jeg har sagt at når de blir 18, skal jeg forklare dem alt sammen, men ikke nå, de er for små, de kan ikke skjønne.»**

Flere av familiene har selv oppsøkt hjelp hos både barnevernet og Nav.

Barna er ofte bekymret for at de selv eller en av foreldrene skal bli sendt ut av Norge:

«Da sønnen min fikk familiegjentorening med far, og ikke jeg, ble han bare sint. 'Hva skal jeg med opphold, når ikke du har, mamma?' Jeg sa det kanskje kom snart, han spurte hver dag: 'I dag, mamma, har du fått det i dag?' Spurte hvorfor jeg ikke fikk når andre fikk ... Vi bodde i mottak i denne perioden», fortalte en papirløs mor.

Foreldrene har ulike strategier for å kunne snakke med barna og andre rundt seg om livssituasjonen sin. Dette avhenger av faktorer som hvor gamle barna er, og hvilke muligheter foreldrene har til å skjerme dem.

En ung voksen fortalte om tiden som papirløs i slutten av tenårene: **«Jeg og mamma måtte jobbe så vi hadde mat på bordet til familien. Vi fikk ingen hjelp hos Nav eller noe. Og fremtiden ... Det er sånn; alle vinduene er lukket ... Og hvis du klarer å åpne et vindu og hoppe ut, hva skjer med det toget du hopper av da, familien din, hvordan skulle det gå med dem? Som eldste bror er det mitt ansvar når faren min ikke er her.»**

Som beskrevet ovenfor vil barna ofte ikke at andre skal vite om situasjonen familien deres er i, noe som kan være et dilemma både for familien og hjelpere. Barna og ungdommene trenger støtte og noen å snakke med, samtidig som de ofte ikke vil at andre skal vite noe.

«Det er mange av disse barna som trenger noen å snakke med om livssituasjonen – det er det de trenger mest. En familie jeg jobbet med ... Det barnet hadde hatt veldig godt av å snakke med psykolog eller skolehelsetjenesten, men hun ville ikke at noen på skolen skulle vite, hun nektet. Foreldrene lot henne bestemme det, så det ble ikke noe av.»

(Intervju med sosionom tilknyttet organisasjonen Mennesker i limbo.)

Funn i prosjektet viser at uvisshet og bekymring for fremtiden preger barnas hverdag fra de er ganske små. Familiens juridiske status påvirker alle områder av barnas liv, så det er ikke mulig for foreldrene å skjerme barna fra usikkerheten og andre konsekvenser av å være papirløse. Mange av barna og ungdommene har behov for noen å snakke med for å få hjelp til å forstå og håndtere situasjonen, men gjør det ofte ikke fordi det ikke finnes tilbud, eller fordi de ikke ønsker at andre rundt dem skal vite om situasjonen.

3.8 Om enslige mindreårige papirløse under radaren

Vi har lite kunnskap om enslige mindreårige som forsvinner fra mottak, og mindreårige «på drift» i Europa som ikke har søkt om opphold i Norge. Prosjektet har heller ikke lyktes med å komme i kontakt med noen av disse. I våre intervjuer med for eksempel uteseksjonen og barnevernsvakten i Oslo oppgir disse at de gjennom flere år har vært mye i kontakt med unge gutter med bakgrunn fra Syria, Afghanistan og nordafrikanske land som lever uten avklart status i Norge, og som er i en svært sårbar situasjon.

Det er svært tidkrevende å bygge tillit og relasjoner med de unge guttene.

En ansatt i RVTS, tidligere ansatt i uteseksjonen i Oslo, forteller: **«Jeg tror det er vanskelig for prosjektet å komme i kontakt med disse ungdommene. Da jeg jobbet i uteseksjonen, hadde vi bare det lille vinduet vi fikk hvis vi traff dem på gata ... Det var veldig krevende å lage avtaler og få tillit. Dersom vi klarte på bygge tillit, måtte vi stort sett møte dem andre steder enn på kontoret for å få til avtaler.»**

Offentlige instanser som kommer i kontakt med denne gruppen, erfarer at ungdommene lett blir kasteballer i systemet dersom de prøver å skaffe dem hjelp.

En ansatt i en oppsøkende tjeneste sier: **«Dersom vi kontakter mottak de oppgir at de bor i eller har bodd i, får vi ofte til svar at det er frivillig å være på mottak, og at de ikke kan gjøre noe. Dersom vi kontakter barnevernstjenester der vi treffer dem, får vi beskjed om at barnevernet ikke har ansvaret, og at vi må kontakte mottaket de hører til. Dersom vi kontakter mottakene, sier de sier de at det er frivillig å være der ... På mottakene blir de behandlet som voksne selv om de er barn.»**

**«Hva skal jeg
med opphold,
når ikke du har,
mamma?»»**

Papirløs ungdom

På en workshop hos RVTS i 2022 oppsummerte uteseksjonen i Oslo utfordringene de ser hos denne gruppen: De står uten mulighet til skolegang eller lovlig arbeid, de har ingen familie i Norge, de har ofte store psykiske helseplager, og de ruser seg mye. De er svært utsatt for å bli utnyttet grunnet utenforskap, vanskelig bosituasjon, rusbruk og gjeld til kriminelle nettverk. De har akutt behov for penger og bosted.³⁷ I intervjuer med de få instansene som har erfaring med gruppen, er det gjennomgående stor bekymring rundt disse unge som ekstremt utsatt for å bli utnyttet eller utsatt for menneskehandel. Flere livnærer seg ved å selge eller bytte seksuelle tjenester, mens andre bor i lengre eller kortere perioder hos voksne menn eller kvinner mot å yte seksuelle tjenester.

De som har erfaring med denne gruppen, påpeker at de generelt har en svært høy terskel for å oppsøke helsehjelp, både fordi de lever et tøft gateliv, og fordi det kan være en risiko å oppsøke hjelp.

En ansatt i uteseksjonen er bekymret: **«De er vant til livet på gata og oppsøker bare helsehjelp når de må ... hvis de har brukket armen eller fått en kniv i seg ... noe som gjør at man må, da går de vel på legevakten ... De vil ikke bli funnet av myndighetene eller andre, mange er i en situasjon hvor de tvinges til å livnære seg med ulike former for kriminalitet. De vet eller antar at hvis de blir oppdaget av myndighetene, blir de sendt ut, og derfor vil de ofte ikke ha hjelp».**

Hen forteller videre: **«De skylder jo ofte andre både tjenester og penger. En ungdom vi påtraff etter at vedkommende hadde fått hjelp til bolig av barnevernet, hadde mistet den igjen fordi det var for mange folk som oppholdt seg der og naboene hadde**

klaget. Politiet fant våpen og narkotika i leiligheten. Dette var vedkommende tvunget til å oppbevare fordi han skyldte andre tjenester og hadde gjeld.»

Funn i prosjektet viser at det finnes svært få tilbud denne gruppen kan benytte seg av, og ofte vet de ikke hvilke rettigheter de har. Kirkens Bymisjon deler bekymringen med våre informanter og mener at det trengs mer og bedre kunnskap om de livene disse unge lever, og om tilgangen de har til grunnleggende, nødvendig hjelp. Vi er urolige for at de i stor grad går under alles radar og lever tilsvarende uverdige liv, noe Norge som stat ikke bør være bekjent av. Vi mener at man bør vurdere å gjøre en tilsvarende kartlegging av denne målgruppen der man bestreber seg på å få disse ungdommene i tale.

3.9 Sårbarhet for utnyttelse

Alle migranter som har en svak tilknytning til Norge eller er papirløse, er sårbare for utnyttning og andre krenkelser. En del papirløse mødre lever i asymmetriske forhold hvor de er prisgitt mannen de lever sammen med. Flere av mødrene som har barn med en mann som har lovlig opphold, har beskrevet at deres egen manglende oppholdstillatelse har blitt brukt mot dem av partneren. Det kan være utsagn av typen «Du kan bare gjøre som jeg sier, du har ingen rettigheter, og hvis du ikke gjør som jeg vil, kan jeg rapportere deg (til myndighetene), og da får du ikke se barnet/barna», eller «Du har ingen rettigheter til barnet, du er jo ikke registrert i Norge». Noen kvinner blir aktivt isolert av partneren; en av de som ble intervjuet, hadde hørt mannen snakke med en venn som rådet ham til å flytte til et mindre sted hvor det var mindre muligheter for at hun skaffet seg eget nettverk. Bekymringen for livssituasjonen til

disse kvinnene og deres barn er stor både blant frivillige og ansatte på helsesentrene, men også blant fagpersoner i det offentlige som er i kontakt med papirløse familier:

I intervju med en tidligere ansatt i Nav og barnevernstjenesten oppsummerte vedkommende: **«Hvis det er en familie der den ene har opphold og ikke den andre, tar ikke Nav hensyn til det når det gjelder økonomi og beregning av hva man skal ha til livsopphold. De snakker heller ikke med personen uten opphold eller med barna for å kartlegge familiens behov. Nav burde ha systematisk kartlegging og samtaler med alle i familien for å kunne fange opp eventuell vold som mødre og/eller barn blir utsatt for eller ser, omsorgssvikt og hjelpebehov, slik at de kunne henvises videre i systemet og få den hjelpen de har rett til.»**

En rådgiver i skoleverket forteller: **«Jeg jobber med en familie nå hvor mor ikke har opphold. Jeg hjelper henne med å gi relevante opplysninger til UDI om saken hennes som ikke har kommet frem før, slik at hun kan få klaget på avslag. Hun og barnet bor sammen med far, hun har ingen andre muligheter. Faren er ikke bra for dem ... Dette må også barnet bo oppi og være vitne til, noe som går utover trygghet og skolesituasjon.»**

Konsekvensene for barn som vokser opp i familier der mødre lever i asymmetriske relasjoner og blir utnyttet eller isolert, er svært store. De vokser opp i utrygge omgivelser med mødre som lever svært avsondret. Det er få i hjelpeapparatet som møter disse mødrene, og det er derfor spesielt vanskelig å avdekke barnas situasjon og gi hjelp. Vi har en stor uro for at disse barna lever i utrygge hjem uten å bli fanget opp.

Papirløse er sårbare for utnyttning og andre krenkelser.

3.10 Hensynet til barnets beste i oppholdssaker

De siste tre årene har det blitt fattet 156 utvisningsvedtak som berører 276 barn, hvorav 106 er norske statsborgere.³⁸ I hvilken grad prinsippet om barnets beste blir godt nok ivaretatt i UDIs vurderinger av søknader om oppholdstillatelse og UNEs vurderinger i omgjøring av vedtak, er et tema som belyses og diskuteres fortløpende. De siste 25 årene har politikerne flere ganger endret regelverket i utlendingsloven,³⁹ da erfaringer har vist at praktiseringen av regelverket ikke har tatt tilstrekkelig hensyn til barnets beste i møte med innvandringsregulerende hensyn.⁴⁰ Flere rapporter og fagartikler er kritiske til dagens praksis på grunn av dette.⁴¹

To av familiene vi har intervjuet, har mistet oppholdstillatelse som en konsekvens av uklarheter rundt en av foreldrenes identitet eller fordi mor har skilt seg uten å ha bodd lenge nok i Norge til å kunne søke opphold. Disse familiene har fått innvilget oppholdstillatelse på nytt av hensyn til barnas beste og deres tilknytning til Norge. De har vært helt avhengige av nettverk og organisasjoner for å få belyst saken sin. Det kan være NOAS, barnevernet, ansatte på skoler, helsepersonell på helsesentrene eller advokater som hjelper dem å dokumentere og argumentere for barnets beste.

Generelt er erfaringene hos familiene og hjelperne vi har intervjuet, at barnets beste ikke blir godt nok ivaretatt i oppholdssaker.

«De tar ingen hensyn til barn ... de (UDI) spurte meg hvorfor jeg ikke hadde reist fra Norge da jeg fikk avslag ... Hvorfor?! Jeg fikk avslag to uker før termin, og jeg ble så dårlig og stressa at de bestemte at jeg måtte ta keisersnitt. Jeg hadde et nyfødt barn, hvor skulle jeg reise? Jeg kunne ikke dra noe sted, de mente jeg skulle ta med barnet og reise fra mannen min ... jeg hadde aldri klart meg alene i landet jeg kommer fra ... Nå mener de jeg skal reise ut av landet, mens barnet mitt, som har bodd hos meg i ti år, kan være her med faren, selv om han selv sier han ikke er en god nok omsorgsperson. De tar ingen hensyn til barnet mitt, hun er uten rettigheter selv om hun har opphold. Hun er ulovlig lovlig.»

En ungdom forteller om sine erfaringer:
«Det sto svart på hvitt at vi ikke kunne bo hos pappa, at det ikke var bra for oss, likevel ville de (UDI) at jeg skulle bo der, og at mamma skulle sendes ut av Norge.»

Psykologspesialist og medlem av Psykologforeningens menneskerettsutvalg, Heidi Wittrup Djup, beskriver hvor skadelig det er for barna å bli skilt fra en av foreldrene i saker der omsorgspersonen sendes ut av landet:

«Det finnes mange eksempler på hvilken skade dramatiske relasjonsbrudd fra primæromsorgsgiveren påfører barna ... Barn som blir syke med spiseforstyrrelser, angst og depresjon. Barn som må ta vare på både småsøsken og den gjenværende forelderen fordi omsorgskapasiteten faller sammen av krisen

Norge påfører dem. Barn som utvikler et sterkt sinne mot den staten fordi den fratok dem det aller viktigste de hadde i barneårene ... Saksbehandlingen hos utlendingsmyndighetene må endres, og det må vurderes å innføre foreldelsesfrister og alternative sanksjonsformer mot foreldrene. Ikke minst må barnets beste vektas tyngre».⁴²

De færreste barn og unge får muligheten til å bli hørt direkte av utlendingsforvaltningen når en av foreldrene skal utvises eller saken deres skal behandles. I de få sakene der barn eller ungdom har uttalt seg eller vitnet, oppleves det for noen som en stor påkjenning. Barna må snakke med barnevernet og andre instanser i forbindelse med oppholdssaker, og dette er krevende selv om det gir muligheter for at barna blir hørt.

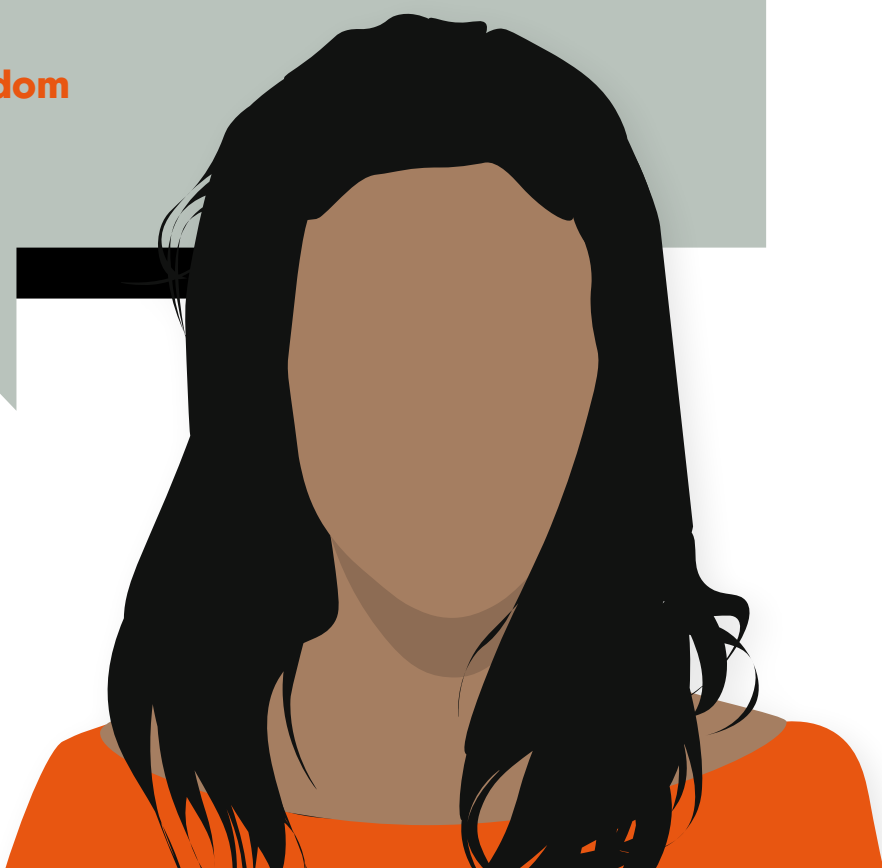
En papirløs mor fortalte: **«Du kan se det i øynene hennes, hun prøver å holde det inne i seg, men hun var redd for å snakke med dem (barnevernet) om meg, redd for å si noe feil, hun har fremdeles mareritt fra (land X) om at politiet kan komme og hente oss».**

Flere av ungdommene beskrev at de opplevde å ikke bli lyttet til, eller at de ikke forstod hva en rettssak innebærer:

«Det var sånn ... skikkelig skummelt å være i den rettssaken da vi mistet opphold ... Ingen hadde fortalt meg hva jeg skulle der, hvorfor jeg skulle være der ... Jeg visste ingenting ... Hvorfor er jeg her, tenkte jeg, jeg har ikke gjort noe galt ... det er ikke jeg som har forfalsket identitet, det er en av foreldrene mine. Ingen hørte på meg.»

«For foreldrene er økonomi det viktigste. Men for oss... det er det mentale»

Papirløs ungdom

Flertallet i Baumann-utvalget, som i 2022 vurderte dagens regelverk og praksis i saker om utvisning der barn er berørt, anbefaler at «utlendingsmyndighetene bør bruke andre virkemidler enn utvisning av foreldre som har brutt utlendingsloven, for eksempel bøter».

Utvalget anbefaler videre at UDI gjennomfører samtaler med barna: «NOAS sitt hørings- og veiledningsarbeid er det mest utviklede tilbudet vi har funnet. I dette tilbudet er veiledning av foreldrene grunnlaget for videre høring av barn. NOAS' erfaringer tilsier at med god tid og spesialisert kompetanse kan høring av barn gi nyttig informasjon til saken og gjennomføres på en måte som ivaretar barnets beste underveis».⁴³

Som på svært mange andre områder fremstår familiene i prosjektet som avhengige av hjelp fra nettverk og organisasjoner når det gjelder å ivareta barnas rettigheter i oppholdssaker. Funnene tyder videre på at dagens praksis hos utlendingsmyndighetene i oppholdssaker som berører papirløse barn og barn av papirløse, ikke ivaretar barnas rett til privatliv og familieliv, og heller ikke barnas rett til å bli hørt, godt nok. Erfaringer hos familier og hjelpere tyder på at innvandringsregulerende hensyn spiller en avgjørende rolle også der barna har tilknytning til riket som tilsier at familien eller en forelder bør få opphold.

Dette samsvarer med flertallet i Baumann-utvalget: «Gjennomgang av sakene som endte med utvisning, etterlater et inntrykk av at barnets beste ikke i tilstrekkelig grad vurderes som et grunnleggende hensyn som skal danne utgangspunktet, løftes spesielt frem og stå i forgrunnen ... I stedet synes statens interesser å være gitt utslagsgivende tyngde i flere av de gjennomgatte sakene, uavhengig av at utvisning klart krenker barnets beste».⁴⁴

3.11 Oppsummering – hovedfunn i prosjektet

Papirløse barn og barn av papirløse har en opphopning av levekårsutfordringer. Familiene kan ikke se og planlegge livet fremover. Alt er usikkert. Minst én av foreldrene har ikke lov til å jobbe og har heller ingen rett til økonomiske ytelser. Omsorgspersonen(e) er ofte psykisk nedbrutt eller deprimert, eller alvorlig psykisk syk i perioder. Papirløse mødre og unge enslige mindreårige som lever under jorda, er spesielt utsatt for utnyttelse og vold i nære relasjoner.

Dårlig økonomi, trangboddhet og foreldre som sliter med psykiske plager, er dessverre hverdagen til barna og familiene vi har møtt i dette prosjektet. Det som er spesielt med barn av papirløse, er at deres egen og foreldrenes juridiske status påvirker alle aspekter av barnas liv og hindrer deltakelse på sosiale arenaer i samfunnet. Det er umulig å fungere som en vanlig familie siden mange foreldre er redde for å bevege seg rundt eller ikke kan reise noe sted. De blir i stor grad avskåret fra å gjøre ting sammen som en familie. Papirløse foreldres forutsetninger for å være gode omsorgspersoner er svekket, og deres evne eller mulighet til å skjerme og beskytte barna er ofte begrenset.

De viktigste forklaringene på at barna ikke får sine rettigheter innfridd eller ikke får tilgang til tjenester og tilbud, er:

- Foreldrenes eller deres egen juridiske status; dette påvirker, som vi har sett, alle områder av barnas liv.
- At papirløse barn har svakere rettigheter på viktige områder som barnehage og videregående skole og ikke har tilgang til fastleigeordning, for eksempel.
- Foreldrenes redsel for å bevege seg rundt av frykt for å bli sendt ut av Norge.
- Manglende kunnskap om barn av papirløse og deres rettigheter både i familien og i det offentlige hjelpeapparatet.
- Mangel på tilbud og manglende kunnskap hos foreldrene om tilbud familiene kan benytte seg av.
- Dårlig økonomi.
- Dårlige psykisk helse hos foreldre og barn.

Selv om papirløse barn har flere rettigheter enn voksne både gjennom barnekonvensjonen og i ulike lover og forskrifter, viser funn i prosjektet at dette ikke nødvendigvis innebærer reell tilgang til tjenestetilbud, for eksempel helsetjenester. Dette begrenser barnas muligheter til å oppnå best mulig helse. Barnas mulighet for beskyttelse og omsorg er i perioder begrenset, både grunnet foreldrenes livssituasjon og fordi det er en vanskelig og komplisert prosess å få økonomisk eller annen støtte og hjelp fra det offentlige som papirløs. For papirløse barn og barn av papirløse innskrenkes retten til utdanning og læring av begrenset tilgang til barnehage, ustabilitet i skolegang og manglende rett til videregående opplæring.

Funn i prosjektet viser at papirløse barn og barn av papirløse

- I stor grad er avskåret fra å delta i samfunnet på lik linje med andre barn.
- Har begrenset mulighet for familieliv og privatliv.
- I liten grad opplever å bli hørt, og at hensynet til barnets beste ikke er godt nok ivaretatt i oppholdssaker eller i familiers møte med offentlige instanser.
- På en rekke områder ikke i tilstrekkelig grad får sine rettigheter, slik disse er nedfelt i barnekonvensjonen og norsk lov, ivaretatt.

Erfaringer og funn i prosjektet viser at det finnes handlingsrom. Det er mulig å utløse hjelp til barna og familiene, også i form av tilgang til tjenester og tilbud som barna eller foreldrene ikke har lovfestet rett til, som barnehage og videregående skole. For å få utløst rettigheter og tilgang til tjenester og tilbud er familiene imidlertid helt avhengige av hjelp fra personlig nettverk, 'ildsjeler' og organisasjoner, og hva fagfolk vet og kan. Denne rapporten avdekker dermed at for det enkelte barn er svært tilfeldig hvem som får tilgang til tjenester og får utløst sine rettigheter.

Selv om barna på mange områder, i hvert fall i teorien, har de samme rettighetene som andre barn, er altså tilgangen svakere. Vi har erfart at det i realiteten kan være stor forskjell på det å ha en rettighet og det å få den innfridd. På noen områder ser vi også at disse barnas rettigheter innskrenkes. Mens andre norske barn har rett på barnehageplass og videregående opplæring, er papirløse barn avskåret fra disse rettighetene og fra grunnleggende være- og læringsarenaer, noe vi anser som problematisk for barna det gjelder, og som en svært uheldig og diskriminerende avgrensning for en sårbar gruppe barn.

KAPITTEL 4

Anbefalinger

4.1 Innledning til anbefalinger

Barn som er papirløse eller lever med foreldre som er papirløse, har i utgangspunktet de samme rettighetene som andre barn, når vi legger til grunn at barnekonvensjonen er universell og gjelder alle barn. Barnekonvensjonen fastslår at alle barn på norsk jord skal behandles som likeverdige individer. På flere områder er barn av papirløse enda mer prisgitt sine foreldres juridiske status enn andre barn, og barna diskrimineres sammenlignet med andre barn på norsk jord.

Anbefalingene til Kirkens Bymisjon er på ulike nivå. Noen handler om å sikre at barna og familiene får tilgang til tjenester som de faktisk har rett på allerede, men som de av ulike årsaker er avskåret fra i praksis. Andre anbefalinger peker på hva som må gjøres for å forsterke barnas rettigheter, fordi Norge har valgt å innskrenke disse. De anbefalingene som gjelder voksne papirløse, er knyttet til deres rolle og ansvar som foreldre og anses som nødvendige og riktige for å ivareta barnas behov og grunnleggende rettigheter.

4.2 Kirkens Bymisjon sine anbefalinger til tiltak

Kirkens Bymisjon har følgende anbefalinger og ber om følgende tiltak:

1. Barn har individuelle rettigheter

- **Norge som stat plikter å legge FNs barnekonvensjon til grunn** i behandling av alle saker som angår papirløse barn og barn av papirløse.
- **Barns rett til å bli hørt og barnets beste prinsipp**, jfr §12 og 3 i barnekonvensjonen må særlig vektlegges.

2. Økonomi og levekår

- **Det må raskt settes i gang et arbeid for å komme frem til en ordning eller løsning på papirløse barnefamiliers økonomiske situasjon.** Papirløse foreldre må kunne forsørge sine barn, slik at ingen barn i Norge sulter, mangler klær, ikke får nødvendig helsehjelp, ikke kan gå i barnehage eller ikke delta i fritidsaktiviteter.

3. Helsere rettigheter og tilgang til helsehjelp

- **Rett til fastlege.** Papirløse barn må få formell tilgang til primærhelsetjenester.
- **Tilgang til nødvendig spesialisthelsetjeneste.** Papirløse barn må sikres reell tilgang til spesialisthelsetjeneste ved behov.
- **Økonomi må ikke hindre nødvendig helsehjelp for barn.** Barn i familier uten betalingsevne skal ifølge forskrift til lov om spesialisthelsetjenesten ikke avkreves betaling for helsetjenester. Fritak for faktura skal ikke ha tilbakevirkende kraft ved endring av oppholdsstatus.
- **Tilgang til lavterskeltilbud innen psykisk helse.** Papirløse barn er i en livssituasjon som påvirker deres psykiske helse i alvorlig grad. Det er viktig å etablere lett tilgjengelige forebyggende og støttende arenaer med sosial og helsefaglig kompetanse.
- **Sikre helsehjelp under graviditet.** Gravide papirløse kvinner må sikres retten de har til svangerskapsoppfølging i kommunal helsetjeneste (helsestasjon eller fastlege).

4. Barnehage, skole og deltakelse

- **Lik tilgang til barnehageplass.**
Barnehage kan kompensere for den sårbare og ustabile livssituasjonen som papirløse barn lever i, og ha positiv innvirkning på deres trygghet og utvikling. Barrierer for å få barnehageplass må fjernes, manglende betalingsevne må kompenseres for, og utfordringer med søknad/registering må avhjelpes.
- **Rett til å gå på videregående skole.**
Retten til skolegang for papirløse barn i Norge opphører etter grunnskolen. Skolen er viktig for læring, men også for normalisering i en krevende livssituasjon. Utdanning bidrar til bedre fremtidsmuligheter uansett hvor de unge skal bo, og opphold i skolegang er svært uheldig.
- **Papirløse barn må ha mulighet til å delta på fritidsaktiviteter og sosiale arenaer på lik linje med andre barn.**
Dette vil forde økonomisk støtte og tilrettelegging i lokalsamfunnet.

5. Rett til å bli hørt og barnets beste

- **Barns rett til familie- og privatliv må sikres** ved at det vurderes andre virkemidler enn utvisning av foreldre som har brutt utlendingsloven.
- **Barns rett til å bli hørt må sikres i tilfeller der utvisning vurderes.**
Staten plikter å ta hensyn til barns meninger og sikre barnets beste.
- **Når barn har én forelder med opphold og én forelder uten gyldig opphold, må barnas rettigheter følge forelderens som har opphold, også når barn er i mors liv.**

6. Økt kompetanse og forsterket informasjonsarbeid blant hjelpeapparatet

- **Vi må sørge for at papirløse migranter har kunnskap om egne rettigheter,** spesielt om rettighetene til papirløse barn og barn av papirløse, samt hvilke tjenestetilbud for barn som finnes, og hvordan de kan få tilgang til disse.
- **Vi må sørge for kunnskap om papirløses situasjon og rettigheter hos offentlige instanser som Nav, barnevern og helsetjeneste.** Det trengs et kompetanseløft for ansatte i tjenesteapparatet, slik at fagfolk kjenner bedre til målgruppens behov og hvilke rettigheter de har.
- **Vi må sørge for tilgang til foreldre- og familieveiledning** (f.eks. ved familievernkontor) med med veiledere som har kompetanse på papirløse migranternes livssituasjon.
- **I de største byene bør man vurdere å gi et relevant fagmiljø ansvar for kompetanseutvikling og veiledning** overfor instanser som møter barn og familier som lever som papirløse, da vår dokumentasjon viser at mangel på kunnskap er en hindring mot å få nødvendig hjelp.

7. Behov for økt kunnskapsgrunnlag og forskning

- **Det må gjennomføres en kartlegging og telling av antall papirløse barn og barn av papirløse som lever i Norge til enhver tid.** Når vi ikke vet omfang eller hvor de befinner seg kan vi heller ikke hjelpe eller sette inn målrettede tiltak.
- **Det må på samme måte gjennomføres en kartlegging og kunnskapsinnhenting om enslige mindreårige papirløse.** Enslige mindreårige papirløse lever i en svært utsatt og sårbar situasjon og det er behov for mer kunnskap om denne gruppen av barn og unge.

Notehenvisninger

1. Kalles også irregulære migranter, se for eksempel «På utsiden av samfunnets sikkerhetsnett», Røde Kors 2021 og «Irregulær bistand – En kartlegging av norske storbyers møter med irregulære migranter», Fafo 2021.
2. Estimert på 3000–5000, NOAS 2015. Estimert foretatt av Statistisk sentralbyrå (SSB) på oppdrag fra UDI i 2008 anslår at det da var ca. 18.000. «Developing methods for determining the number of unauthorized foreigners in Norway», L.C. Zhang, 2008.
3. «Access to healthcare for undocumented adults and children in Europe; rights and reality», PICUM 2021.
4. «Sosial puls», Røde Kors 2022.
5. «Med livet på vent: Erfaringer fra lengeværende barnefamilier med begrensede oppholdstillatelser», NOAS 2020. «Hvert år må jeg søke på nytt. Enslige mindreårige som får begrenset oppholdstillatelse fordi de ikke kan legge frem pass som dokumentasjon på identitet», NOAS 2020.
6. Noen har også rekruttert seg selv, det vil si at de selv har kontaktet prosjektlederen etter å ha hørt om prosjektet fra andre papirløse foreldre.
7. Eksempelvis ansatte i offentlige instanser som RVTS (Regionalt senter om vold, traumatisk stress og selvmordsforebygging), Barnevernet, Uteseksjonen i Oslo og rådgivere i skoleverket.
8. I disse registreringsskjemaene spør man bl.a. om familierelasjoner, bolig, nettverk, andre behov enn helsebehov, andre instanser man er i kontakt med m.m.
9. «Barn- og Ungdomsrapport» (s. 17), Stockholms Stadsmission 2014.
10. «Hvor mange oppholder seg ulovlig i Norge?», politiet.no
11. Se fullstendig oversikt over rettigheter for personer uten lovlig opphold i boken «Sosialt arbeid med sårbare migranter» (s. 108–118), Line Ruud Wollebæk 2022.
12. FNs konvensjon om barnets rettigheter, regjeringen.no
13. FNs konvensjon om barnets rettigheter, regjeringen.no
14. Lov om barneverntjenester (barnevernloven), Lovdata.
15. Forskrift om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket, Lovdata.
16. lovdata.no/dokument/sf/forskrift/2011-12-16-1255
17. Forskrift om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket § 4. Barns rett til helse- og omsorgstjenester.
18. Røde Kors 2021, Wollebæk 2022 (s. 108).
19. Rundskriv I-3/2017: Dekning av utgifter ved helsehjelp i helseinstitusjoner under den offentlige spesialisthelsetjenesten blant annet for personer som ikke er bosatt i Norge, regjeringen.no
20. Plikten inntreffer når barn i skolepliktig alder har vært her i over tre måneder.
21. Wollebæk 2022.
22. lovdata.no/pro/#document/rudi/rundskriv/rudi-2008-35/kapittel_11

23. «Irregulær bistand: En kartlegging av norske storbyers møter med irregulære migranter», Fafo 2021.
24. Se for eksempel PICUM: «Navigating irregularity, the impact of growing up irregularly».
25. «Barn- och Ungdomsrapport», Stockholms Stadmission 2014.
26. «Access to health care for undocumented adults and children in Europe; rights and reality», PICUM 2021.
27. Se for eksempel Fafo-rapport fra 2021.
28. Om dette er egen familie og dermed betyr «egen bolig», fremgår ikke av informasjonen i skjemaene.
29. «Navigating irregularity», PICUM 2021.
30. «Maternal health care utilization and the obstetric outcomes of undocumented women in Finland», Tasa: 2021. «Use of non-governmental maternity services and pregnancy outcomes among undocumented women: a cohort study from Norway», Frode Eick m.fl. 2022.
31. Se «Public health nurses' encounters with undocumented migrant mothers and children», Kvamme og Volder 2022.
32. «The impact of growing up undocumented in Europe», PICUM 2021. «Rapport fra Stockholms Stadsmission», 2014.
33. «Parenting while undocumented», Nayeli og Chaves Duenas 2022.
34. «Access to early childhood education and care for undocumented children», PICUM 2022. «Rapport fra Stockholms Stadsmission», 2014.
35. For eksempel tilbud som Kirkens Bymisjons «Skattkammeret» eller det kommunale tilbudet BUA.
36. AKS er fra skoleåret 2022/2023 gratis 20 timer per uke første skoleåret, men ikke påfølgende skoleår.
37. Fra uteseksjonens presentasjon «Utnyttelse i rusmiljøet i Oslo sentrum», workshop på RVTS 2022.
38. NOAS 2022.
39. Utlendingsloven §38, jf. utlendingsforskrift § 8-5.
40. «Kirkeasylfamilier», 1996. «Engangsløsning for barn som har bodd 3 år på mottak», 1996, 2004. «Berostillelse av barn med 3 års botid», 2006. «Ny forskrift om lengeværende barn», 2007. «Barn på flukt»-meldingen, 2012. «Ny forskriftsendring, engangsløsning for særskilte grupper av de lengeværende barna fra land med returavtaler», 2014.
41. «Barns beste i utvisningssaker», NOAS, Redd Barna 2020. «Terskelen for utvisning i saker som berører barn», Justis- og beredskapsdepartementet 2021.
42. «En barndom i grus, signert den norske stat», Vårt Land 2022.
43. «Terskelen for utvisning i saker som berører barn», Justis- og beredskapsdepartementet 2021.
44. «Terskelen for utvisning i saker som berører barn», Justis- og beredskapsdepartementet 2021.

Litteratur og kilder

- «Access to healthcare for undocumented adults and children in Europe; rights and reality», PICUM 2021.
- «Barn uten pass», NOAS 2020.
- «Barndom i Nowhereland», Kirkens Bymisjon, Home-Start Familiekontakten 2016.
- «Barn- og ungdomsrapport: Tema Barn av papirløse», Stockholms stadsmission 2014.
- «Barns beste i utvisningssaker», NOAS, Redd Barna 2020.
- «Barn som forsvinner fra asylmottak kan bli ofre for menneskehandel», Utrop 2021.
- «Bli inte hoppløsa Ascher», Smith, Ascher, Stiftelsen Allmänna Barnhuset 2016.
- «Det barn ikke vet, har de ikke vondt av? Når barnefamilier får avslag om beskyttelse», NOAS, Redd Barn, Norsk Folkehjelp 2020.
- «Developing methods for determining the number of unauthorized foreigners in Norway», Zhang, SSB 2008.
- «Eksepsjonell velferd? Irregulære migranter i det norske velferdssamfunnet», Bendixsen, Jacobsen, Søvig, Gyldendal 2015.
- «FNs konvensjon om barnets rettigheter», Barne- og familiedepartementet, Regjeringen.no.
- «Forskrift om rett til helse- og omsorgstjenester til personer uten fast opphold i riket», Lovdata 2012.
- «En barndom i grus, signert den norske stat», Vårt Land 2022.
- «Gi gratis helsehjelp til papirløse gravidel», Dagens Medisin 2021.
- «Hear our voices: Undocumented children and young people share their stories», PICUM 2017.
- «Helserettigheter for papirløse – utenfor velferdsstatens sikkerhetsnett», Røde Kors 2021.
- «Humanitære behov i Norge», Barstad, SSB 2022.
- «Hvert år må jeg søke på nytt. Enslige mindreårige som får begrenset oppholdstillatelse fordi de ikke kan legge frem pass som dokumentasjon på identitet», NOAS 2022.
- «Hvor mange oppholder seg ulovlig i Norge?», Politiet.no.
- «Irregulær bistand. En kartlegging av norske storbyers møter med irregulære migranter», Lillevik, Tyldum, FAFO 2021.
- «Irregulære barns helserettigheter», Karlsen (masteroppgave) 2012.
- «Kan ikke reise – får ikke bli: Mottaksliv for tidligere enslige mindreårige på voksenmottak», NTNU Samfunnsforskning AS 2020.
- «Lov om barneverntjenester (barnevernloven)», Lovdata 1993.
- «Lov om grunnskolen og den vidaregåande opplæringa (opplæringslova)», Lovdata 1998.
- «Maternal health care utilization and the obstetric outcomes of undocumented women in Finland – a retrospective register-based study», Tasa 2021.

- «Med livet på vent. Erfaringer fra lengeværende barnefamilier med begrensede oppholdstillatelser», NOAS 2020.
- «Navigating Irregularity: The impact of growing up undocumented in Europe», PICUM 2021.
- «Norge eksaminert av FNs barnekomité: – Myndighetene må gjøre mer for å beskytte våre minste», NIM 2018.
- «NOU 2020:16. Levekår i byer – Gode lokalsamfunn for alle», Kunnskapsdepartementet, Regjeringen.no 2020.
- «No way in, no way out? A study of living conditions of irregular migrants in Norway», FAFO 2011.
- «Parenting while undocumented», Nayeli, Chaves Duenas 2022.
- «Papirløse migranter. En undersøkelse av situasjonen for mennesker uten lovlig opphold i Norge, og humanitære tiltak for denne gruppen i andre europeiske land», Kirkens Bymisjon 2008.
- «Children, Youth and Families. Platform for international cooperation on undocumented migrants», PICUM.
- «Protecting undocumented children: Promising policies and practices from governments», PICUM 2018.
- «Public health nurses' encounters with undocumented migrant mothers and children», Kvamme, Voldner 2022.
- «Reproduktiv helse blant papirløse immigranter», Voldner, VID, Norske Kvinners Sanitetsforening.
- «Rundskriv I-3/2017: Dekning av utgifter ved helsehjelp i helseinstitusjoner under den offentlige spesialisthelsetjenesten blant annet for personer som ikke er bosatt i Norge», Helse- og omsorgsdepartementet, Regjeringen.no 2017.
- «Sosial Puls», Røde Kors 2022.
- «Sosialt arbeid med sårbare migranter», Ruud Wollebæk 2022.
- «Terskelen for utvisning i saker som berører barn», Justis og beredskapsdepartementet, Regjeringen.no 2021.
- «The impact of growing up undocumented in Europe», PICUM 2021.
- «Use of non-governmental maternity services and pregnancy outcomes among undocumented women: a cohort study from Norway», Eick 2022.
- «Utlendingsloven §38, jfr. Utlendingsforskrift § 8-5», Lovdata.
- «Vilkårlige rettigheter? Irregulære migranternes tillit, sosiale kapital og kreative taktikker», Bendixen 2015.
- «Årsmelding 2020: Helsesenteret for papirløse migranter, Oslo», Kirkens Bymisjon, Røde Kors 2021.
- «Å være avhengig av nettverk på godt og vondt: En kvalitativ studie av irregulære migranternes erfaringer med betydningen av sosialt nettverk», VID, Ashfar (masteroppgave) 2022.

**Erfaringer og
funn i prosjektet
viser at det er
mulig å utløse
hjelp til barna.**

Rom for alle

kirkensbymisjon.no